

Janusz Adam FRYKOWSKI* (Janusz Peter, MD Tomaszów Regional Association, Poland)

Dzieje parafii unickiej pw. św. Michała w Łosińcu do 1875 roku

Słowa kluczowe: cerkiew unicka, kościół parafialny, Łosiniec

Wprowadzenie

Współczesny Łosiniec to miejscowość położona na wschodnim skraju gminy Susiec, w powiecie tomaszowskim, województwie lubelskim. W okresie staropolskim wieś administracyjnie przyporządkowana była do powiatu i województwa bełskiego. Miejscowość powstała w I połowie XVI w. Przed 1558 r. Łosiniec był w posiadaniu Piotra Marcinkowskiego, a następnie Macieja Marcinkowskiego, który w 1578 r. na nowo ją lokował, najprawdopodobniej na prawie wołoskim.¹ W roku następnym nabył ją Jan Zamoyski, by w 1589 r. włączyć do Ordynacji Zamojskiej.

Łosiniec leżał na terenie dwóch funkcjonujących obok siebie diecezji, tj. eparchii chełmskiej prawosławnej (po 1596 r. unickiej)² oraz chełmskiej diecezji katolickiej. Granice administracyjne obu diecezji niemal się pokrywały.³ Opisywaną miejscowość zamieszkiwała ludność obydwu wyznań, a w okresie po 1596 r. – obydwu obrządków.

Prawosławna diecezja chełmska⁴ funkcjonowała do 1596 r., wówczas na mocy unii brzeskiej w jej miejsce utworzona została diecezja unicka.⁵ Pierwotnie obejmowała ona

* januszf@etomaszow.org.pl

¹ JABŁONOWSKI (1902) 207; Pewne jest, że do początku XVI w. wieś ta nie była na prawie wołoskim. Zob. JAWOR (2004).

² O unii brzeskiej: LIKOWSKI (1907); DYŁĄGOWA (1996); DYŁĄGOWA (1989); ALEXANDROWICZ, KEMPA (1998); STRADOMSKI (2003); WALCZAK (2010); ZEMŁO, DOBROWOLSKI (2012).

² BIEŃKOWSKI (1970) 863.

³ BIEŃKOWSKI (1988), T. III, kol. 132; MIRONOWICZ (1993) 48 - 58; GIL (1999) 167.

⁴ Szerzej na temat eparchii zob. MIRONOWICZ (1993) 48 - 58; GIL (1999).

⁵ Prawa Cerkwi prawosławnej zostały ponownie uznane dopiero przez sejmy w latach 1607 i 1609. Stosunki między obydwoma Kościołami nie układały się najlepiej, zaś apogeum wrogości miało miejsce w 1623 r., kiedy to został zamordowany Józef Kunczewicz, unicki arcybiskup płocki, późniejszy święty i patron unii. Wybór na króla Władysława IV w 1632 r. doprowadził do uspokojenia stosunków pomiędzy prawosławnymi a unitami. Nowy król w *pactach conventach* zobowiązał się zezwolić na działalność metropolii kijowskiej, zgodził się też na wybór metropolity według dawnych praw i na wyświęcenia biskupów przez patriarchę konstantynopolitańskiego na mocy przywileju królewskiego. Postanowienia te zostały zatwierdzone przez sejm w 1635 r. W tym samym roku także

obszar ziemi chełmskiej, województwa bełskiego (bez okolic Lubaczowa), a także liczne enklawy-parafie.⁶ Zmiany terytorialne diecezji nastąpiły w okresie rozbiorów i podczas wojen napoleońskich, a jej terytorium ostatecznie ukształtowało się około 1824 r.⁷ Organizacyjnie dzieliła się na dwa oficjalaty (chełmski i bełski), te z kolei na 13 oraz 22 dekanaty. W obrębie dekanatów wyodrębniono parafie, których liczba, zależnie od okresu, była różna (np. w 1772 roku – 542).⁸ Unicka diecezja chełmska funkcjonowała do 1875 r., czyli do czasu, kiedy cesarz Aleksander II ogłosił jej zjednoczenie z Kościołem prawosławnym.

Dokładna data utworzenia protopopii tomaszowskiej jest nieznana. Pewna jest jednak informacja, że miało to miejsce pod koniec XVII w. Świadczą o tym wykazy parafii diecezji chełmskiej z lat 1619-1620 i dekanatów z lat 1683-1685. W obydwu tych źródłach trzy tomaszowskie parafie unickie są przyporządkowane do dekanatu tyszowieckiego.⁹ Po raz pierwszy protoprezbiteria tomaszowska odnotowana została w rejestrze cerkwi diecezji chełmskiej i bełskiej z 1696 r. Dekanat tomaszowski, podobnie jak dwa inne dekanaty-horodelski i zamojski, utworzony został w drodze podziału większych jednostek. Dekanat tomaszowski powstał na skutek podziału protoprezbiterii tyszowieckiej. Nowo utworzona jednostka administracyjna w początkowym okresie funkcjonowania obejmowała swoim zasięgiem obszar 23 parafii.¹⁰ Powiększenie dekanatu o kolejne 3 parafie nastąpiło między

unici wystarali się o przywilej, który zagwarantował im dotychczasowy stan posiadania. Z tego też powodu nastąpił podział cerkwi i monasterów znajdujących się w królewstwach pomiędzy unitów i prawosławnych, i tym samym dokonał się i utrwalił formalny podział Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej. Względny spokój między obydwoma wyznaniami zakończył się w 1648 r. wraz z wybuchem wojny z Kozakami i w jej następstwie – w 1654 r. z Rosją. Klęski poniesione przez wojska polskie doprowadziły do wzrostu znaczenia prawosławia i widma całkowitej likwidacji unii. Kościół unicki, choć osłabiony, przetrwał ten burzliwy okres. Kończący wojny rozejm w Andruszowie w 1667 r. pozbawił unitów diecezji smoleńskiej, ale umożliwił im powrót do połockiej. Natomiast utrata na rzecz Rosji lewobrzeżnej Ukrainy wraz z Kijowem osłabiła prawosławie w Rzeczypospolitej. Nie bez znaczenia dla dalszego funkcjonowania unii była przychylna dla niej polityka szlachty, a także osłabienie kozactwa, które dotychczas dawało silne oparcie polityczne i militarne Kościołowi prawosławnemu. Niestety, w wyniku zawartego w 1686 r. pokoju wieczystego między Polską a Rosją metropolicie kijowskiemu zostało przyznane zwierzchnictwo nad Kościołem prawosławnym w Polsce, a ludność prawosławna otrzymała wolność wyznania i prawo swobodnego kontaktowania się z metropolią w sprawach cerkiewnych. Konsekwencją tych postanowień były częste interwencje rządu rosyjskiego w sprawach o naruszenie praw prawosławia, bardzo często domniemane. Zob. BIEŃKOWSKI (1970), 852 - 853; DYDYCZ (2004) 159 - 176.

⁶ BIEŃKOWSKI (1970) 863.

⁷ Szerzej na temat zmian terytorialnych diecezji po rozbiorach zob. LEWANDOWSKI (2007) 77 - 84.

⁸ KOŁBUK (1998) 45; Według L. Bieńkowskiego i J. Kani było 538 parafii. Zob. BIEŃKOWSKI (1970) 1038 - 1039; KANIA (1988) kol. 134.

⁹ GIL (2005) 305 - 307; GIL (2000) 43 - 44.

¹⁰ Jak informuje „Regestr Cerkwiow w Diocezji Chełmskiej Bełzskiej bendących a w jedności Świętej z Kosściołem Rzymymkim zostaiących y iak wiele do Ktorey Protoprezbiteriji Kapłanów należęc ma, Roku 1696 Juni 3 dnia iest spisany” w skład dekanatu tomaszowskiego wchodziły 3 parafie z Tomaszowa i po jednej z Rogóźna, Szarowoli, Łosińca, Maził, Łaszczówki, Rudy, Przeorska, Korhyń,

1696 r. a pierwszym rozbiorem Polski. Jak wyliczył Witold Kołbuk, około roku 1772 protopopia ta liczyła 26 parafii i powiększyła się o kolejne: Ciotuszę, Wieprzowe Jezioro, Bełżec, Gródek, Krupiec, Lipsko i Podhorce.¹¹

Ogromne znaczenie dla funkcjonowania Cerkwi unickiej miał odbyty w 1720 r. synod w Zamościu, który wprowadził zmiany zbliżające obrządek unicki do łacińskiego. Wówczas ustanowiono uroczystość Bożego Ciała, codzienne Msze Święte, jednolitą administrację sakramentów, wprowadzono monstrancję do wystawiania na ołtarzu oraz miejsce do przechowywania Najświętszego Sakramentu, tzw. tabernakulum. W czasie nabożeństw zaczęto używać organów, a podczas procesji chorągwi, sztandarów, feretronów i dzwonek. Ponadto odprawiano Drogę Krzyżową, Gorzkie Żale, odmawiano różaniec i koronki. Należy nadmienić, że unicy do cerkwi wstawili ławki, konfesjonały oraz boczne ołtarze. Wprowadzone zmiany spowodowały, że wznoszone w drugiej połowie XVIII w. cerkwie były najczęściej pozbawione ikonostasu. Kapłanom nakazano głosić kazania i wyklądać katechizm, pozwolono także nosić takie same sutanny jak księżom katolickim oraz golić zarost. Synod zobowiązał też kapłanów do posyłania synów na naukę do szkół, a proboszczowie mieli podlegać pod bezpośredni zarząd dziekanów.

Artykuł ten przedstawia dzieje nieistniejącej już parafii unickiej pw. św. Michała w Łosińcu i jest próbą rekonstrukcji jej funkcjonowania do 1875 r.

Powstanie parafii

Parafia jest najmniejszą terytorialnie jednostką organizacyjną Kościoła. Obejmuje ona obszar zamieszkały przez określoną grupę ludzi, dla której kapłan, wyposażony w specjalne uprawnienia, wypełnia posługi duszpasterskie.¹² Parafia jest zaliczana do tych jednostek w strukturze organizacyjnej Kościoła i społeczeństwa, które określa się jako podstawowe i jednocześnie najbardziej trwałe elementy krajobrazu kulturowego. Życie lokalnej społeczności było w całym interesującym nas okresie nierozzerwalnie związane z parafią, która pełniła w niej o wiele więcej funkcji niż współcześnie. Obok zadań ściśle religijnych, wypełniała też funkcje oświatowe i wchodzące w zakres opieki społecznej oraz stanowiła ważne ogniwo w systemie administracji państwowej. Kontakt wiernych z Kościołem był jednym z zasadniczych czynników integrujących lokalną społeczność. Przymus parafialny, legitymizujący minimalny zakres norm obowiązujących w tych kontaktach, podkreślał i utrwalał naturalne więzi tworzące się poprzez związek z Kościołem, pogłębiając tym samym proces konsolidacji zbiorowości zamieszkującej parafię.¹³

Jarczowa, Jurowa, Wierszczyca, Szlatyna, Hubinka, Rzeczycy, Ulhówka, Żernik, Ratyczowa, Posadowa, Steniatyna i Nedeżowa, za GIL (1996) 52.

¹¹ KOŁBUK (1998) 309 - 310.

¹² NOWODWORSKI (1892) 200.

¹³ WIŚNIEWSKI (1965) 9; WIŚNIEWSKI (1966) 237 - 238; WIŚNIEWSKI (1969) 207.

Utworzenie każdej parafii było wynikiem dwóch zasadniczych czynności. Pierwszą z nich była fundacja, która obejmowała budowę świątyni oraz zapewnienie nowej parafii podstaw materialnych. Drugi etap stanowiła erekcja, czyli prawno-kanoniczne sankcjonowanie procesu zapoczątkowanego przez inicjatywę fundatora.¹⁴

Dla określenia czasu powstania kościołów parafialnych najbardziej wiarygodne są dokumenty fundacyjne i erekcyjne. Dokument fundacyjny zapowiadał jedynie zaistnienie stanu prawnego, jakim jest utworzenie parafii, dokument erekcyjny stan ten tworzył.¹⁵ Trudno ustalić czas powstania parafii unickiej pw. św. Michała w Łosińcu. Należy sądzić, że została utworzona po zawarciu unii brzeskiej w miejsce wcześniej działającej parafii prawosławnej. Nie wiadomo, kiedy we wsi wybudowano pierwszą cerkiew, a najstarsza wiadomość o niej pochodzi z 1567 r.¹⁶ Wiadomo też, że parafia prawosławna w tej wsi funkcjonowała do zawarcia unii brzeskiej.¹⁷ Ze względu na ograniczony zasób źródeł trudno jest dzisiaj ustalić, jak w Łosińcu przebiegała realizacja unii brzeskiej. Na to ubóstwo źródeł miało wpływ wiele czynników. Można do nich zaliczyć straty i zniszczenia spowodowane działaniami wojennymi oraz klęskami żywiołowymi, a także brak skłonności Kościoła wschodniego do stałego dokumentowania swojej organizacji i działalności.¹⁸

Parafia Łosiniec była największą w dekanacie tomaszowskim pod względem liczby wiosek. W 1744 r. liczyła ich siedem: Łosiniec, Wólka Łosiniecka, Kunki, Ulów, Ruda Rybnicka, Huta Susiecka i Huta Grabowiecka.¹⁹ W przypadku Rybnicy wiadome jest, że: „w tej był kiedyś monastyr zakonników, po kasacji onych nie wiadomo przez kogo i kiedy, i zniesieniu cerkwi, od niepamiętnego czasu Rybnica do parafii Łosiniec wcielona została”.²⁰ Należy zaznaczyć, że pod tym względem była także największą w oficjalacie bełskim, gdzie parafie jednowioskowe stanowiły 86,7% ogółu parafii wiejskich, a dwuwioskowe 9,3%.

Kolejne zmiany w strukturze parafii Łosiniec miały miejsce w okresie józefińskim, kiedy parafia znajdowała się pod zaborem austriackim.²¹ Nastąpiła wówczas likwidacja parafii w Maziłach i Szarowoli i przekształcenie ich w cerkwie filialne, które włączono do parafii w Łosińcu.

¹⁴ WIŚNIEWSKI (1965) 11, 14.

¹⁵ Zasadniczą funkcją dokumentu fundacyjnego było określenie materialnych podstaw funkcjonowania świątyni, bez których nie mogłaby ona spełniać swoich zadań. Zob. WÓJCIK (1989) kol. 760 - 761.

¹⁶ POVOPOZNYK (1988); SLOBODYAN (2005) 266.

¹⁷ GIL (1999) 230.

¹⁸ Na temat zniszczeń w diecezji chełmskiej w wyniku wojen z połowy XVII w. zob. GIL (2005a) 61 - 66.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Chełmski Konsystorz Greckokatolicki (dalej: ChKGK), sygnatura (dalej: sygn.) 107, k. 84v.

²⁰ APL, ChKGK, sygn. 228, k. 27.

²¹ KOŁBUK (1992) 15 - 17.

W początkowym okresie funkcjonowania parafia unicka w Łosińcu organizacyjnie należała do dekanatu potylickiego,²² zaś po utworzeniu dekanatu tomaszowskiego została przyłączona do niego, i w jego strukturach funkcjonowała do kasacji unii.

Źródła nie informują, jak przebiegała likwidacja parafii unickiej w Łosińcu, ale można się domyślać, że był to burzliwy proces, podobnie jak w innych parafiach diecezji chełmskiej.²³

Cerkiew parafialna i filialna

Pierwsza znana adnotacja o wyglądzie cerkwi w Łosińcu pochodzi z protokołu wizytacji z 1720 r.²⁴ Niestety, źródło to nie opisuje budynku świątyni, a ogranicza się

Rys. 1. Łosiniec. Wycinek z mapy F. v. Miega, Karte des Königsreiches Galizien und Lodomerien, 1:28800, 1779-1782 (Źródło: Kriegsarchiv Wien, rps. B. IX a, k. 390)

jedynie do określenia jej stanu technicznego zapisem: „w ścianach i dachach dobra”. W protokole kolejnej wizytacji z 1744 r. dokonujący przeglądu ks. Jan Łużecki, dziekan tomaszowski, napisał o świątyni jedynie: „we wszystkim porządna”.²⁵ Pierwsze szczegóły dotyczące wyglądu świątyni pochodzą dopiero z 5 lipca 1761 r., kiedy parafię wizytował

²² GIL (2005) 302, 308.

²³ Szerzej na ten temat zob. DĘBSKI (1993).

²⁴ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 22v.

²⁵ Tamże, sygn. 107, k. 84.

biskup Maksymilian Ryńo.²⁶ Hierarcha w protokole powizytacyjnym zaznaczył, że budynek posiadał okna (nie podał ile) oprawione w drewno, i że prowadziły do niego drzwi osadzone na zawiasach, zamykane na zamek. Jej stan biskup określił jako dobry. Co prawda żaden z wizytujących nie podał, z jakiego materiału była wykonana cerkiew, ale można być pewnym, że było nim drewno, z którego wówczas na obszarze diecezji chełmskiej najczęściej wykonywano budowle sakralne nie tylko we wsiach, ale także w miastach.²⁷

Następne informacje o świątyniach parafii Łosiniec, z przyłączonymi już filiami w Maziłach²⁸ i Szarowoli,²⁹ pochodzą z początku XIX stulecia. Ich wygląd utrwalił Jan Panasiński, dziekan tomaszowski, po przeprowadzeniu wizytacji dekanatu w 1811 r. O cerkwi łosinieckiej dziekan pisał tak: „po spaleniu na nowo w formie kościoła przez ordynację wybudowana, jasna, obszerna w sieniach i dachu mocna, kopułą ozdobioną, skarbem i zakrystią. W środku ozdobę z ołtarza wielkiego ma przyzwoitą, poboczne ołtarzemiernej i starszej struktury, niektóre tylko malowania niedorzeczne na antependia i chorągwiach zagluzować kazałem. Światło jest wystarczające, przez prowizora utrzymywane”. Z dalszych informacji wynika, że przy świątyni znajdowała się dzwonnica „we wiązaniu osłabiona”, której naprawę zarządził, a całość była ogrodzona solidnym parkanem. Niestety, z tego przekazu niewiele wiadomo na temat wyposażenia wnętrza, ponieważ dziekan ograniczył się jedynie do wzmianki, że sprzęt cerkiewny zgadza się z inwentarzem. Zgodnie z tym samym źródłem cerkiew filialna w Maziłach była budowlą niezbyt dużą, określoną przez wizytatora jako: „szczupła i ciemna”, potrzebującą naprawy dachu. Wnętrze cerkwi było ozdobione „staroświecko”, a oświetlenie zostało uznane za niewystarczające. Podobnie jak przy poprzedniej cerkwi, tak i przy tej informacji dotycząca wyposażenia świątyni sprowadzono do zapisu „według inwentarza” z uwagą dziekana, że naczynia srebrne kazał zabrać parochowi: „żeby uniknąć kradzieży”. Miernego poziomu budowli sakralnej dopełniała dzwonnica w kiepskim stanie i otaczający całość wałący się parkan. Jak zauważył dziekan, na taki stan świątyni miała wpływ mała liczba wiernych, którzy nie mogli podjąć remontu oraz niechęć kolatorów do ponoszenia wydatków na „skasowaną cerkiew”.³⁰ Niewiele lepiej wyglądała druga cerkiew filialna w Szarowoli.³¹ Wizytator napisał, że świątynia wyglądała tak kiepsko, że: „przyzwoicie tylko kapliczką nazwać się może, ponieważ szczupła i na zrębie kwadratowym tylko dach i krzyżyk. W środku ozdoba nieliczna i staroświecka”. Dziekan poinformował także, że 28 czerwca 1811 r. włamano się do kościoła i skradziono puszkę wartą 26 zł, srebrną patenę za 8 zł, srebrną łyżeczkę za 4 zł, aparat za 36 zł, dwie alby za 2 zł, obrusy (bez podania ilości) za 3 zł, zasłonkę za 1 zł 10 gr., antymins i dwa cynowe lichtarze razem warte 2 zł oraz dziesięć

²⁶ Tamże, sygn. 110, s. 484.

²⁷ GÓRAK (1984); GÓRAK (2004).

²⁸ O dziejach cerkwi w Maziłach w XVIII w. zob. FRYKOWSKI (2014) 137 - 154.

²⁹ Maszynopis o dziejach parafii w Szarowoli złożony 6 I 2015 r. w Redakcji „Biblioteki Muzea i Archiwu Kościelne”. Zob. FRYKOWSKI (2015).

³⁰ Parafie takie zwano też „przyłączonymi”. Zob. LEWANDOWSKI (2007) 79.

³¹ APL, ChKGK, sygn. 139, k. 115-115v.

świeć, których wartości nie podano.³² Obrazu zniszczenia i zaniedbania dopełniały zdezelowany parkan i resztki dzwonnicy, z której zachowały się tylko słupy. Kolejna informacja o świątyni w Łosińcu pochodzi z wykazu cerkwi potrzebujących naprawy z 1821 r. W źródle widnieje informacja, że drewniana świątynia potrzebowała generalnego remontu, jest tam także zawarta adnotacja, że władze rosyjskie wyraziły zgodę na ten remont.³³ Należy sądzić, że remont został przeprowadzony, skoro dokonujący wizytacji w 1834 i 1835 r. ks. Michał Bratkiewicz, dziekan tomaszowski, napisał o budowli: „w dobrym zupełnie stanie”.³⁴ Podczas tych wizytacji po raz kolejny jest mowa o cerkwiach filialnych pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Maziłach i pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Szarowoli. Z protokołu pierwszej z tych wizytacji wynika, że świątynia w Maziłach była w dobrym stanie, natomiast szarowolska potrzebowała: „remontu w dachu i podwalinach”. Jak pokazał protokół wizytacji cerkwi w Szarowoli z 1835 r., między wyżej wspomnianymi wizytacjami przeprowadzono częściowy remont, wymieniając podwaliny.³⁵ Remont dachu musiał być wykonany przed grudniem 1840 r., ponieważ w wykazie stanu cerkwi na dzień 25 grudnia 1840 i 25 grudnia 1841 r. jest zapis, że wszystkie cerkwie parafii łosinieckiej były w dobrym stanie.³⁶ Kolejne tego typu źródło z 1849 r., oprócz określenia stanu cerkwi, zawiera także informacje o czasie wystawienia świątyni.³⁷ Z rzezonego wykazu wynika, że drewniana świątynia w Łosińcu wystawiona była w końcu XVIII w., i posiadała ikonostas oraz carskie wrota. Natomiast w przypadku cerkwi w Maziłach i Szarowoli nie ma podanego czasu budowy, a zapis brzmi: „nie wiadomo, kiedy powstała”. Stan pierwszej z nich został określony jako zły, a drugiej jako dość dobry. Należy także odnotować, że cerkiew w Maziłach miała ikonostas i carskie wrota. Podobne informacje dotyczące kondycji obiektów sakralnych zawiera wykaz o ich stanie na rok 1852.³⁸ Oznaczać to może, że w ciągu trzech lat między przedmiotowymi wykazami nie dokonano żadnych prac remontowych. Zapewne uczyniono to później, ponieważ w wykazie o stanie cerkwi na dzień 30 grudnia 1855 r. o wszystkich świątyniach napisano, że są w dobrym stanie.³⁹ Jak wynika z podobnych źródeł z lat 1858, 1859 i 1862, stan cerkwi utrzymywał się na podobnym poziomie i nie wzbudzał zastrzeżeń urzędników dokonujących spisu.⁴⁰ Ostatnie w przebadanym materiale informacje o stanie wszystkich świątyń w parafii Łosiniec

³² Jak wynika ze źródeł, dziekan 5 VIII 1811 r. nakazał proboszczowi, żeby: „pod własną odpowiedzialnością starał się wyszukiwać tej szkody, zwłaszcza że w skasowanej cerkwi gdzie ksiądz nie mieszka nie powinien żadnych precjozów trzymać, oprócz małej puszczerki „pro viatico” i łyżeczki, który z sądu spornego podsędkowskiego sprowadził komisję do indugacji, któren z tych osób, na które padło podejrzenie nie wybałał u sprzęty te za zagubione uznał”. Ponadto przypomniał austriackie zarządzenie, że: „na skasowanych cerkwiach na od ludności i nie zamieszkałych przez parocha będących żadnych osobliwie sprzętów srebrnych, oprócz puszczerki małej „cum viatico” i łyżeczki po własną za szkodą odpowiedzialnością, utrzymywać nie powinni”. Tamże, sygn. 139, k. 115-115v.

³³ Tamże, sygn. 147, s. 199.

³⁴ Tamże, sygn. 228, k. 47v-48, 52v-53.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, sygn. 151, s. 287, 458.

³⁷ Tamże, sygn. 154, s. 35.

³⁸ Tamże, sygn. 154, s. 666.

³⁹ Tamże, sygn. 156, k. 39.

⁴⁰ Tamże, sygn. 156, k. 645; sygn. 160, s. 180; sygn. 171, k. 73.

pochodzą z 1870 r. Według źródła najlepiej prezentowała się cerkiew w Szarowoli, której stan określono jako dobry, następnie w Mazilach, której stan nazwano średnim, natomiast o świątyni w Łosińcu napisano, że jest w złym stanie.⁴¹

Wyznacznikiem kondycji i zamożności kościoła, oprócz okazałości bryły świątyni i jej uposażenia, jest także jego zasobność w sprzęty. Ogólnie rzecz biorąc, wśród sprzętu kościelnego możemy wyróżnić naczynia liturgiczne – argenteria (kielich, patena, ampułki, puszki na komunikanty), wyposażenie ołtarza (krzyż, świecznik, obrusy) oraz szaty liturgiczne, czyli oficjalny strój dla celebransów i ich pomocników (alba z paskiem, ornat, komża, sutanna, stuła, kapa, itp.).⁴²

Stan posiadania świątyni w Łosińcu w naczynia liturgiczne można prześledzić na podstawie trzech osiemnastowiecznych wizytacji duszpasterskich. Na podstawie pierwszej z nich, z 1720 r.⁴³ wiadomo, że w cerkwi znajdowały się dwie puszki, jedna srebrna „pro venerabili”⁴⁴ z wierzchem, druga zaś mała, z którą księża chodzili do chorych. Oprócz tego były dwa kielichy. Pierwszy – srebrny w komplecie ze srebrną łyżeczką,⁴⁵ pateną⁴⁶ i spizową gwiazdą. Drugi kielich w komplecie z pateną, łyżeczką i gwiazdą – wykonany był z cyny. Zmiany, jakie zaszły w argenteriach w ciągu dwudziestu czterech lat, w czasie dzielącym wizytacje, pokazuje protokół z 1744 r.⁴⁷ Źródło informuje, że z dwóch srebrnych puszek została tylko mała, przeznaczona do chorych, ponieważ duży paroch Jana Rawski przerobił na monstrancję, a w jej miejsce nabyto puszkę cynową. Z pozostałych naczyń były dwa kielichy- jeden srebrny, wewnątrz pozłacany, drugi – cynowy, trzy pateny – dwie

⁴¹ Tamże, sygn. 166, k. 354v-356.

⁴² W tradycji bizantyjskiej wyróżnia się 5 kolorów szat liturgicznych: białą (srebrną) symbolizująca światłość Bożej Chwały i oświecenie umysłu, używa się na największe święta np. Paschę – Zmartwychwstanie Pańskie; żółty (złoty) symbolizuje aniołów, używany najczęściej w przeciągu roku liturgicznego; czerwony – symbolizuje szatę, w którą był ubrany Chrystus przed Piłatem, krew męczenników; kolor postny używany szczególnie w Wielkim Poście, na pogrzebach; niebieski kolor używany podczas świąt Maryjnych; zielony raz w roku na Zesłanie Ducha Świętego. Zob. SNELA (2002) kol. 385 - 386.

⁴³ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 22v.

⁴⁴ Puszka – naczynie w kształcie kielicha do przechowywania chleba eucharystycznego. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 92.

⁴⁵ Łyżeczka – zwana w liturgicznych księgach lawyna, służy do udzielania wiernym Komunii Świętej. Ma być wykonana z tego samego materiału co kielich i dyskos. Symbolizuje kleszcze, którymi Serafin wziął żarzący się węgiel z ołtarza Bożego i oczyścił nim usta proroka Izajasza. Podobnie kapłan przy pomocy łyżeczki udziela wiernym Komunii Świętej i oczyszcza ich grzechy. Przenajświętsze Ciało i Krew Pańska, niejako żarzący się węgiel, oczyszcza ciało i duszę, tych którzy wierzą w naukę Chrystusa – słowa z modlitwy na poświęcenie łyżeczki liturgicznej. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 59.

⁴⁶ Patena (dyskos) – jest to złoty, pozłocony lub wykonany z innego drogiego metalu mały talerzyk, na którym kapłan kładzie chleb eucharystyczny (prosforę). Dyskos powinien mieć nóżkę, która pomaga przenosić chleb eucharystyczny ze stołu ofiarnego (proskomidyjnyka) na Święty Ołtarz. Podczas obrzędu przygotowania darów ofiarnych symbolizuje żłobek betlejemski, jak również pojednanie i zjednoczenie wszystkich ludzi wierzących w Jezusa. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 79.

⁴⁷ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84.

srebrne, w tym jedna pozłacana i cynowa, tyle samo łyżeczek, z czego dwie srebrne i jedna cynowa oraz trzy gwiazdy – srebrna, cynowa i spiżowa.

Ostatnia informacja źródłowa o naczyniach liturgicznych w tej cerkwi pochodzi z wizytacji z 5 lipca 1761 r.⁴⁸ Jak pokazuje sporządzony przez biskupa Maksymiliana Ryłłę protokół, ilość naczyń w stosunku do poprzedniej wizytacji zmniejszyła się do dwóch puszek, dwóch cynowych kielichów i paten oraz dwóch srebrnych łyżeczek. Wśród puszek była srebrna „pro venerabili” z monstrancją na wierzchu oraz wykonana z tego samego materiału puszka do chorych. W dekretach po wizytacji hierarcha nakazał proboszczowi, żeby się postarał o srebrne kielichy.

Jak w każdej świątyni, tak i w Łosińcu znajdowało się wyposażenie ołtarza (krzyże, świeczniki, obrusy), które dopełniało i uświetniało przebieg nabożeństwa. Pierwsza informacja o nim pochodzi z protokołu wizytacji duszpasterskiej z 1720 r.⁴⁹ W źródle tym odnotowano kilkanaście przedmiotów wykonanych z różnego rodzaju materiałów. Ze srebra wykonane były miernice⁵⁰ (wewnątrz pozłacane), krzyż srebrny: „na sedesie porządny własnym sumptem przez księdza Rawskiego, parocha tomaszowskiego, sprawiony”, cztery srebrne korony i taki sam krzyżyk. Ponadto były dwie pary blaszanych lichtarzy, trzy tabliczki, dwa sznury koralu, dwa antyminy,⁵¹ dwa korporały⁵² oraz osiem różnego koloru zasłonek, z czego sześć kitajkowych.⁵³ Bardzo ważnych informacji dostarczył protokół wizytacji z 1744 r.⁵⁴ Dzięki niemu wiadomo, że w cerkwi znajdowało się pięć: „ołtarzy porządných, na których może się msza święta odprawiać. Na tych obrusów i innych chust białych dwadzieścia. Krzyże na ołtarzach drewniane”. W stosunku do stanu z poprzedniej wizytacji przybyły: dodatkowy korporał, antependium malowane na drewnie,⁵⁵ dwie pary lichtarzy mosiężnych oraz po trzy cynowych i drewnianych, cynowy talerz i srebrny krzyż na „sedesie porządny, w którym grzywien srebrnych siedem”. Po raz ostatni, w przebadanych źródłach, o wyposażeniu ołtarza cerkwi łosinieckiej jest mowa w protokole

⁴⁸ Tamże, sygn. 110, s. 484.

⁴⁹ Tamże, sygn. 101, k. 22v.

⁵⁰ Miernica – pojemnik na specjalny wonny olej – mirrę, sporządzany z wielu aromatycznych składników, stosowany przy bierzmowaniu. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 62.

⁵¹ Antyminy – jedwabna lub płócienna chusta przedstawiająca scenę złożenia Chrystusa do grobu rozkładana na prestole (najświętsze miejsce w ołtarzu cerkwi) do sprawowania Eucharystii. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 12 - 13.

⁵² Korporał – lnie płótno, na którym stoi kielich i patena z hostią w czasie Mszy Świętej. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 53.

⁵³ Kitajka – cienka, dość gęsta, gładka tkanina jedwabna o splocie płóciennym, jednobarwna lub mieniąca się. Najprostsza i najpospolitsza z tkanin jedwabnych. Wyrabiana na Wschodzie, w XVII w. Importowana do Polski z Turcji. Za Stanisława Augusta wytwarzana w Gdańsku. Zob. TURNAU (1999) 87.

⁵⁴ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84.

⁵⁵ Antependium – dekoracyjna zasłona przedniej części mensy ołtarzowej, z przedstawieniem scen z życia Chrystusa, Matki Bożej lub świętych. Zob. SENIUK (2000) 336.

z 5 lipca 1761 r.⁵⁶ Dokonujący wówczas wizytacji parafii biskup Maksymilian Ryłło zastał w świątyni cynowe miernice, srebrny krzyż, cztery srebrne koronki, dwa sznurki koralu, trzy srebrne tabliczki, cynowy talerz, cynową miseczkę, dwa cynowe krzyżyki, dwie pary mosiężnych i pięć cynowych lichtarzy, dwa mosiężne trybularze⁵⁷ i cztery dzwonki do elewacji.

Szaty liturgiczne, zwane także paramentami (od paramenta – szaty ozdobne), to rodzaj odzieży stosowanej w czasie liturgii, mającej na celu określenie i zaznaczenie funkcji osoby ją noszącej. Początkowo nie różniły się od odzieży świeckiej używanej od święta. Różnice wyłaniają się począwszy od VII-IX wieku. Średniowieczna symbolika szukała związków szat liturgicznych z osobą Jezusa Chrystusa, bądź też z Mszą Świętą. Od XI w. do modlitw odmawianych przy wkładaniu szat liturgicznych weszła symbolika o charakterze moralnym. W szatach tych symbolika ilustruje cnoty, jakimi odznaczać się mają ci, którzy je noszą. Rozmaitość szat jest znakiem zewnętrznym różnych funkcji wynikających z różnych stopni święceń i posług liturgicznych. Używa się ich dla pokazania pewnych różnic między kapłanem, służbą liturgiczną a wiernymi, a także dla podkreślenia, że każda z nich coś symbolizuje.

Pierwsze wiadomości o szatach liturgicznych w Łosińcu pochodzą z protokołu wizytacji z 1720 r.⁵⁸ Jak pokazuje źródło, tamtejszy duchowny miał do dyspozycji cztery aparaty i cztery różne alby. Wśród aparatów były dwa aksamitne – czerwony i wiśniowy, jeden kitajkowy – zielony i jeden żałobny określony jako stary. Jak dowodzi protokół wizytacji z 1744 r., stan posiadania cerkwi w paramenty uległ niewielkiej zmianie.⁵⁹ Liczba aparatów utrzymała się na takim samym poziomie (aksamitny czerwony, kitajkowy zielony, adamaszkowy wiśniowy, tabinowy⁶⁰ czerwony), natomiast przybyła jedna alba i dwa paski.⁶¹ Jak zaznaczył wizytator wszystkie alby wykonane były z płótna kramnego.⁶² Ostatnie informacje o szatach pochodzą z wizytacji duszpasterskiej z 1761 r.⁶³ Według protokołu sporządzonego po niej na stanie cerkwi znajdowały się tylko cztery aparaty, które wymienione były podczas poprzedniej wizytacji.

Niezbędnym elementem wyposażenia każdej świątyni, oprócz wymienionego wyżej sprzętu, były także księgi liturgiczne i kościelne. Pierwsze dane o księgach

⁵⁶ APL, ChKGK, sygn. 110, s. 484.

⁵⁷ Trybularz – kadzielnica. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 113.

⁵⁸ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 22v.

⁵⁹ Tamże, sygn. 107, k. 84.

⁶⁰ Tabin – tkanina z grubej, wysokogatunkowej przędzy jedwabnej, tkana splotem płóciennym i kalandrowana, czego efektem były faliste smugi inaczej odbijające światło niż tło; barwiona, niekiedy wzorzyście broszowana, zwykle metalowym wątkiem. Zob. TURNAU (1999) 184.

⁶¹ Pas – element szat kościelnych używanych podczas Mszy Św. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 78.

⁶² Kramne towary – importowane płótno i inne tkaniny, chustki, odzież i wszelkie wyroby nabywane w kramach. Zob. TURNAU (1999) 96.

⁶³ APL, ChKGK, sygn. 110, s.484.

znajdujących się w cerkwi łosinieckiej pochodzą z wizytacji duszpasterskiej, która miała miejsce w 1720 r.⁶⁴ Zgodnie z tym źródłem w cerkwi były dwie ewangelie, dwa służebniki – uniewski i lwowski,⁶⁵ oktoich,⁶⁶ triod pastnaja i cwietnaja,⁶⁷ psalterz,⁶⁸ czasosłow,⁶⁹ trefołoj,⁷⁰ trebnik,⁷¹ półustaw wielki⁷² i klucz do kazań. Należy zaznaczyć, że jedna z dwóch ewangelii była bogato zdobiona. Na okładkach powleczonej aksamitem znajdowało się: „sztuk różnych sześć srebrnych”, cztery odlane anioły i cztery bez bliższego określenia „pukle”. Księga była zamykana zdobionymi klauzurkami.⁷³ Jak pokazuje wizytacja z 1744 r. wyposażenie cerkwi w księgi niewiele się zmieniło.⁷⁴ W stosunku do poprzedniej przybył tylko jeden służebnik lwowski. Dzięki temu źródłu wiadomo także, że druga ewangelia była oprawiona w skórę. Stabilność księgozbioru cerkiewnego została potwierdzona protokołem z kolejnej wizytacji.⁷⁵ Okazało się, że z wcześniej występujących ksiąg ubyło trzy służebniki, przybył natomiast mszał wileński⁷⁶ i apostoł.⁷⁷

⁶⁴ Tamże, sygn. 101, k. 22v.

⁶⁵ Służebnik – księga przeznaczona dla diakonów i prezbiterów Kościoła Wschodniego, zawiera porządek nabożeństw i krótkie uwagi dla chóru lub psalmisty. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 100.

⁶⁶ Oktoich – księga zawierająca materiał liturgiczny przeznaczony dla chóru i psalmisty podczas nabożeństw

w cerkwi w ciągu tygodnia oraz w ciągu roku według ośmiu tonacji śpiewu liturgicznego w cyklu ośmiotygodniowym. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 73 - 74.

⁶⁷ Triod postnaja i cwietnaja – ogólna nazwa księgi liturgicznej w Kościele Wschodnim, zawierającej porządek nabożeństw świąt ruchomych. Postnaja zawiera części zmienne liturgii godzin okresu przedpościa i wielkiego postu, do Wielkiej Soboty. Cwietnaja zawiera zmienne części liturgii godzin okresu paschalnego do Niedzieli Wszystkich Świętych. Zob. PAŃCZUK (2004) kol. 110.

⁶⁸ Psalterz – część księgi Liturgii zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia w cyklu czterotygodniowym. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 92.

⁶⁹ Czasosłow – księga niezbędna dla psalmisty oraz chóru cerkiewnego przy odprawianiu codziennych nabożeństw, zawiera teksty niezienne i zmienne, odnoszące się do Liturgii cyklu tygodniowego lub rocznego z podaniem kalendarza liturgicznego. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 25.

⁷⁰ Trefołoj (minieja prazdnicznaja) – książka cerkiewna, zawierająca wybór tekstów formularzy świątecznych większych świąt wyjętych z minei miesięcznej. Zob. NARBUTT (1979) 128.

⁷¹ Trebnik – zbiór modlitw okazjonalnych i rytuałów towarzyszących posługom religijnym w Kościele Wschodnim. Zawiera porządek udzielania sakramentów, sakramentaliów, błogosławieństw. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 112.

⁷² Typikon (ustaw) – zawiera szczegółowy opis wszystkich nabożeństw na cały rok liturgiczny i metody korzystania z wszystkich pozostałych ksiąg liturgicznych. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 113.

⁷³ Klauzurki – dekoracyjne klamry-zamki na księgach cerkiewnych. Przytwierdzone do okładek metalowe płytki, zdobione ornamentyką, nieraz filigranem i kamieniami szlachetnymi, łączone zawiaskowym, metalowym, lub metalowo – skórzanym zatrzaskiem, SENIUK (2000) 340.

⁷⁴ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84-84v.

⁷⁵ Wizytacja przeprowadzona przez biskupa Maksymiliana Ryłę 5 VII 1761 r. Zob. tamże, sygn. 110, s. 484.

⁷⁶ Mszał – księga liturgiczna zawierająca stałe i zmienne modlitwy celebransa w czasie Mszy Św. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 65.

⁷⁷ Apostoł – księga zawierająca dzieje i listy apostołów. Zob. MARKUNAS, UCZITIEL (2001) 13.

Uposażenie duchowieństwa

Podstawę uposażenia duchowieństwa stanowiły majątki beneficjalne, z którymi związane były także serwituty. Beneficja plebańskie składały się z ziemi uprawnej, łąk, ogrodów, czynszów, najmu domów, propinacji, mesznego, stołowego⁷⁸ i dziesięcin (iskopu).⁷⁹ Uzupełnienie tego wszystkiego stanowiły serwituty: wolny wyrąb w lasach na opał i budowę, łowienie ryb oraz korzystanie z pastwisk. Ważnym źródłem dochodów duchowieństwa były dotacje państwowe oraz opłaty „iura stolae”.⁸⁰ Ten ostatni rodzaj świadczeń powodował jednak pewne nadużycia, gdyż kapłani żądali wygórowanych należności z tytułu świadczenia usług religijnych. Dlatego też, aby uniknąć takiej sytuacji, w Kościele były powszechnie stosowane taksy opłat „iura stolae”.⁸¹ Największy jednak dochód płynął z dziesięcin (snopowej i pieniężnej).⁸² Należy jednak zaznaczyć, że nie wszystkie parafie posiadały wyżej wymienione źródła dochodów, szczególnie dotyczy to dziesięcin, które sporo parafii unickich utraciło na rzecz parafii rzymskokatolickich, a sporo w ogóle ich nie otrzymało przy fundacji, gdyż były nadane już wcześniej innej parafii.⁸³

Podczas wizytacji z 1720 r. nie stwierdzono dokumentu nadającego uposażenie cerkwi w Łosińcu, wobec tego nie wiadomo, jak ono wyglądało pierwotnie.⁸⁴ Z protokołu wynika, że pleban do dyspozycji posiadał trzy kawałki gruntu. Pierwsza „niwka”,⁸⁵ na której było 12 staj, ⁸⁶ położona było obok gościńca prowadzącego do Narola. Przy tym polu znajdował się także ogród. W przypadku drugiego gruntu (na 3 ½ staj) nie określono położenia, a dodano jedynie, że „leżał na krągłych”. Oprócz tego: „Także pole „noviter” od Tomasza na Zamościu Ordynata Zamoyskiego wyżej mienionemu ojcu nadane, w jednym miejscu staj 16, w drugim 12, obsiadłości leżące i trzecim do tych pól przymiarkiem staj 6”. Proboszcz miał także prawo pobierać dziesięcinę w wymiarze pół kopy z ćwierci gruntu. Dokonujący w 1744 r. wizytacji parafii dziekan Jan Łużecki zanotował, że po erekcji nowej cerkwi (25 maja 1740 r.) jej kolator⁸⁷ (Michał Zamoyski) uposażył ją także w grunty. Pola

⁷⁸ Stołowe – rodzaj czynszu płaconego od domów proboszczowi. Meszne – rodzaj daniny rocznej, składanej przez parafian proboszczowi w formie czynszu pieniężnego lub w naturze (zapewne zobowiązującej go do odprawiania mszy). Zob. ZAJDA (1979) 126, 186.

⁷⁹ Iskop – danina oddawana w zbożu. Zob. KOŚĆ (1988) 73.

⁸⁰ Szerzej na temat „iura stolae” zob. KARBOWNIK (1995).

⁸¹ W 1818 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydała taksy wysokości opłat „iura stolae”. Ich wysokość była zależna od jednej z trzech klas, na jakie zostali podzieleni parafianie. Przynależność do klas zależała od majątności wiernego. Zob. APL, ChKGK, sygn. 604, s. 438-439. Wysokość opłata „iura stolae” patrz aneks nr 1.

⁸² Półłwiartek (1974) 93.

⁸³ Szerzej na ten temat zob.: KOSSOWSKI (1939).

⁸⁴ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 23.

⁸⁵ Niwami określano dawniej pasy ziemi, często o granicach naturalnych, w postaci rowów, łąk, lasów. Niwami określano także parcele o kształcie wydłużonym, niezbyt szerokie.

⁸⁶ Staropolska rolna miara powierzchni 14 364m². Zob. Ihnatowicz (1981) 520. Według J. Szymańskiego staj liczyła 1,39 ha (13 900 m²): SZYMAŃSKI (2005) 167.

⁸⁷ Kolator, „collator” – patron sprawujący aktualnie opiekę materialną nad cerkwią, posiadający prawo opiniowania kandydatów na proboszczów, SENIUK (2000) 337.

tego: „w erekcji specyfikowanego między miedzami i granicami, w kilku miejscach może być na 24 korce miary tomaszowskiej.⁸⁸ Łąki nie ma. Grunt, na którym stoi cerkiew i plebania poczynający się od drogi bez wieś idącej, a kończący się u rzeki Wierszchowyń”. Niestety, z tego źródła trudno jest wywnioskować, czy było to dodatkowe uposażenie, oprócz wymienionego w protokole wizytacji z 1720 r., czy też całkiem nowe, i co potencjalnie stało się z tym wcześniejszym. Problemu tego nie pomaga rozstrzygnąć także kolejny protokół wizytacji z 1761 r., ponieważ jest w nim tylko zapis : „grunty według dawnych wizytacji”.

Kolejna, pochodząca z XIX wieku informacja dotycząca funduszu cerkiewnego, znajduje się w wykazie rocznych dochodów duchowieństwa unickiego za 1815 r., czyli po okresie likwidacji wielu mniejszych parafii i uczynienia z nich cerkwi filialnych.⁸⁹ W wykazie tym przedstawiono dochód parafii z podziałem na zyski osiągnięte z gruntów, wynajmu domów, dziesięcin i sum umieszczonych na funduszu. Proboszcz łosiński uzyskał dochody z gruntów w wysokości 250 zł i z dziesięcin w wysokości 4 zł, co dało w sumie 254 zł. Należy zaznaczyć, że była to jedna najwyższych kwot w całym dekanacie tomaszowskim. Większy dochód osiągnęto tylko w parafii Tarnawatka (275 zł 13 gr.) i Tomaszów (ponad 256 zł). Zupełnie inne informacje o dochodach parafii w Łosińcu przedstawia zestawienie sporządzone przez dziekana tomaszowskiego w grudniu 1819 r.⁹⁰ Zgodnie z nim stały dochód z dziesięcin i gruntów w tymże roku wyniósł tylko 21 zł 15 gr. 24 denary (dalej: den.).⁹¹ Zastanawiające jest zatem, co spowodowało w ciągu czterech lat, że dochód tak drastycznie się zmniejszył – może różnica wynikała z innego przelicznika pieniądza np. w 1815 r. kwota mogła być podana w złotych Księstwa Warszawskiego, a w 1819 r. już Królestwa Kongresowego.⁹² W wykazie z 1828 r. tak scharakteryzowano uposażenie proboszcza: „Grunta tej plebani kamieniste, piaszczyste i zaprzale, a niektóre odległe o 11/4 mili, przeto w żaden sposób obsiewanymi być nie mogą. Nic zgoła na intratę plebana z gospodarstwa rachować nie można z tego względu”.⁹³ W wykazie z 1832 r. dochód niewiele się zmienił i wyniósł 21 zł 13 gr. 1/6 den.⁹⁴ Utrudnieniem dla plebana w gospodarowaniu była zarówno zła jakość gruntów, jak też ich rozdrobnienie, stąd zapewne podjęto działania zmierzające do komasacji gruntów cerkiewnych.⁹⁵ Jak informuje źródło z 13 czerwca 1834 r. grunta cerkiewne znajdowały się w 13 miejscach, w Łosińcu, Maziłach i

⁸⁸ Korzec – polska przedzoborowa jednostka miar pojemności ciał sypkich, 1 korzec=120,605 litra. Zob. IHNATOWICZ (1967) 42. Niestety, w literaturze przedmiotu nie określono pojemności korca tomaszowskiego.

⁸⁹ APL, ChKGK, sygn. 147, s. 25.

⁹⁰ Tamże, sygn. 228, k. 10-10v.

⁹¹ 1 złoty = 30groszy, 1 grosz = 18 denarów. Zob. SZYMAŃSKI (2005) 580 - 583.

⁹² Ihnatowicz (1967) 85 - 86.

⁹³ APL, ChKGK, sygn. 228, k. 18.

⁹⁴ Tamże, sygn. 149, s. 233.

⁹⁵ Korespondencja z 29 IV 1834 r. do Michała Panasińskiego: „Administracja Ordynacji zamojskiej mając w projekcie zamianę gruntów cerkiewnych na dworskie w Majdanie Sopockim, Łosińcu, Szarowoli, Maziłach oświadczyła że do stosownych komisarzy został złożony projekt zamiany”. Zob. APL, ChKGK, sygn. 228, k. 35.

Szarowoli. W tym samym źródle jest także przedstawiona regulacja gruntów, jaka została dokonana przez właściciela Ordynacji Zamojskiej w porozumieniu z dziekanem tomaszowskim, proboszczem i parafianami.⁹⁶ Ze sporządzonego po regulacji w 1841 r. wykazu funduszu na utrzymanie kościoła wynika, że grunty parafialne znajdowały się tylko w Łosińcu.⁹⁷ Proboszcz miał do dyspozycji 3 morgi⁹⁸ 192 pręty ogrodu, 130 mórg 20 prętów pola ornego, 18 mórg 173 prętów łąki oraz 9 mórg 217 prętów pastwiska. Z pozostałych wsi tylko w Maziłach duchowny pobierał dziesięcinę od parafian w wysokości 4 kop. Według wykazu statystycznego sporządzonego w 1846 r. dochód z gruntów za 1844 i 1845 r. utrzymał się na tym samym poziomie i wyniósł 3 ruble i 211/2 kopiejki.⁹⁹ Takie samo źródło z lat 1854 – 1860 ujawnia, że dochód między badanymi okresami wzrósł tylko o niecały 1 rubel i wynosił 4 ruble 11 ½ kopiejki.¹⁰⁰ W tych źródłach znajduje się także zapis, że w sądzie toczy się sprawa o dziesięcinę od parafian. Niestety, zapis nie podaje żadnych szczegółów dotyczących tej sprawy. Ostatnia informacja o ilości gruntów w parafii Łosiniec, przed jej likwidacją, pochodzi z 1870 r.¹⁰¹ Według wykazu gruntów cerkiewnych z tego roku w parafii było 125 mórg pola ornego, 18½ mórg łąki i 18 mórg lasu.¹⁰²

Jak wcześniej wspomniano, oprócz wyżej wymienionych dochodów, niektórzy plebani, w tym paroch łosiniecki, mogli także korzystać z wolnego wyrębu w lesie i pastwisk. Jak informuje źródło z 1819 r.: „Pleban ma nigdy nie zaprzeczone od Ordynata używanie lasu na wszelkie potrzeby gruntowe”.¹⁰³

Nie bez znaczenia dla utrzymania duchownych pozostawała także pobierana przez nich opłata „iura stolae”. O jej wysokości (pobranej przez proboszcza w Łosińcu) informują źródła z lat 1817-1819. Wyniosła ona w kolejnych latach 86, 90 i 60 zł rocznie.¹⁰⁴ Dla porównania – w pobliskim dekanacie tyszowieckim, w parafii Pieniany były to kwoty 74, 56 i 47 zł rocznie,¹⁰⁵ w Grodyślavicach – 90, 81 i 50 zł,¹⁰⁶ a w Żernikach „iura stolae” było pobrane w wysokości 90, 80 i 40 zł rocznie.¹⁰⁷ Jak pokazują powyższe dane, dochody parochów z tego tytułu nie różniły się znacząco.

⁹⁶ W sprawie zamiany gruntów cerkiewnych z Ordynacją Zamojską zob. Aneks nr 2, Tamże, sygn. 228, k. 37-38v.

⁹⁷ Tamże, sygn. 151, s. 373.

⁹⁸ W tym okresie w Królestwie Polskim obowiązywał system miar zwany nowopolskim, mórg liczył 0,56 ha, pręt 0,19 m². Zob. SZYMAŃSKI (2005) 173 - 174.

⁹⁹ APL, ChKGK, sygn. 152, s. 38 - 39.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 155, k. 243; sygn. 156, k. 492; sygn. 160, k. 31.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 167, k. 84v-85.

¹⁰² Tamże, sygn. 167, k. 86v-87.

¹⁰³ Tamże, sygn. 228, k. 11v-12.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 228, k. 11v-12.

¹⁰⁵ Tamże, sygn. 230, k. 27v-28.

¹⁰⁶ Tamże, sygn. 230, k. 23v-24.

¹⁰⁷ Tamże, sygn. 230, k. 23v-24.

Plebania i zabudowania ekonomiczne

Pierwszy zapis o istnieniu drewnianej plebanii w Łosińcu zawiera protokół powizytacyjny z 1744 r.¹⁰⁸ Zgodnie z tym źródłem plebania zlokalizowana była obok świątyni.¹⁰⁹ Budynek mieszkalny składał się z izby zwanej białą,¹¹⁰ z: „dwoma przybokami”, piekarni i drewnianej sieni. W przypadku powyższego zapisu potrzebne są pewne wyjaśnienia. Protokół określił, że sień była drewniana, nie ma w nim natomiast informacji wyjaśniającej, z jakiego materiału były zbudowane pozostałe pomieszczenia. Druga kwestia dotyczy „przyboków”, które znajdowały się przy białej izbie. Zgodnie ze słownikiem Samuela Lindego zwano je także przybocznicami. Były to mniejsze pomieszczenia leżące po bokach większego.¹¹¹ Oprócz miejsca do zamieszkania niezbędnym elementem gospodarstwa plebańskiego były zabudowania gospodarcze. Pierwsza wiadomość o budynkach ekonomicznych w tej parafii także pochodzi z protokołu wizytacji z 1744 r.¹¹² Zgodnie z tym źródłem niedaleko plebanii położone było gumno,¹¹³ w którym stały dwie „słuszne” stodoły, obora, stajnia, spichlerz i inne „przybudynki drewniane”. Trudno sobie wyobrazić gospodarstwo wiejskie bez kur, kaczek czy też gęsi. Jeżeli założymy, że pleban hodował ptactwo domowe, musiał posiadać także pomieszczenie do jego przetrzymywania, czyli kurnik. Kolejna informacja o plebani i zabudowaniach pochodzi z protokołu po wizycie dziekana Jana Panasińskiego w roku 1811.¹¹⁴ Zapis jest bardzo lakoniczny, wizytator stwierdził jedynie, że: „Plebania nowa przez ordynację wystawiona dla parochów dogodna”. Natomiast o pomieszczeniach ekonomicznych napisał, że są w dobrym stanie. Natomiast w cerkwiach dołączonych nie było ani plebani, ani zabudowań ekonomicznych. Podobnego typu informacje pochodzą z 1835 r.¹¹⁵ Wizytujący parafię dziekan Michał Bartkiewicz stan wszystkich zabudowań w Łosińcu określił jako dobry i dodał, że jego polepszenie nastąpiło za urzędującego proboszcza Jana Krypiakiewicza. Nieco więcej wiadomości w tym zakresie zawiera wykaz opisujący stan plebanii w dniu 31 października 1841 r.¹¹⁶ Zgodnie z nim mieszkanie plebana było dość obszerne i w dobrym stanie. Wśród budynków gospodarczych jedynie stodoła potrzebowała naprawy, zaś pozostałe, nie wymienione z nazwy, określone zostały jako „w miernym stanie”. Zdecydowanie zasobniejszym w wiadomości o zabudowaniach plebana jest wpis z

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 107, k. 84v.

¹⁰⁹ „Grunt na którym stoi cerkiew i plebania poczynający się od drogi bez wieś idącej, a kończący się u rzeki Wierszchowyń”. Zob. tamże.

¹¹⁰ Biała izba – było to pomieszczenie reprezentacyjne, służące tylko celom mieszkaniowym. W izbie nie było pieca, przechowywano w niej odświętne ubrania i cenne przedmioty. Zob. KAROLCZUK-KĘDZIERSKA (2004) 86; BRÜCKNER (1990) 466 - 467; GLOGER (1985) 277.

¹¹¹ *Słownik Języka Polskiego przez M. Bogumiła Samuela Linde* (1811) 1787.

¹¹² APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84v.

¹¹³ Gumno – w dawnych gospodarstwach rolnych przestrzeń między zabudowaniami gospodarskimi: podwórze gospodarskie otoczone spichrzami, stodołami i brogami. Zob. KAROLCZUK-KĘDZIERSKA (2004) 224.

¹¹⁴ APL, ChKGK, sygn. 139, k. 115.

¹¹⁵ Tamże, sygn. 228, k. 47v-48.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 151, s. 417.

1850 r.¹¹⁷ Dzięki niemu pewne jest, że plebania była budynkiem drewnianym z dwoma pokojami, spiżarnią i kuchnią. Z zabudowań gospodarskich źródło wymienia dwie stodoły, oborę, stajnie, dwie szopy, wozownie i spichlerz. Poza stodołami i spichlerzem, wymagały one remontu a nawet odbudowy. Kolejna informacja (z 1868 r.) wnosi, że świąszczennik miał do dyspozycji drewnianą plebanię z trzema komnatami.¹¹⁸ Ostatnie dane w tym zakresie, przed likwidacją parafii unickiej w Łosińcu, pochodzą z 1871 r.¹¹⁹ Źródło potwierdza, że plebania potrzebowała naprawy. Dalej dowiadujemy się, że w budynku były cztery pokoje i komora. Ponadto mowa jest o drewnianym domu dla „причетника”.¹²⁰ Źródło potwierdza także wcześniejsze informacje, że przy cerkwiach filialnych nie było żadnych budynków.

Duchowieństwo parafii

Wśród duchowieństwa parafialnego naczelną pozycję zajmował paroch, któremu podlegali pozostali duchowni działający przy kościele parafialnym. Parochem nazywano duchownego stojącego na czele kościoła parafialnego, który był zarządcą parafii. Decydujący wpływ na wybór parocha mieli w ówczesnym czasie kolatorzy kościołów parafialnych, którzy przedstawiali kandydata biskupowi. Biskup kandydata instytuował, a odpowiedni dziekan wprowadzał na urząd. Paroch więc był prawnie zatwierdzonym – stałym, w zasadzie nieusuwalnym duszpasterzem w określonej parafii. Także majątek parafialny znajdował się pod jego zarządkiem. Podobną grupę duchownych stanowili administratorzy, którzy byli tymczasowymi zarządcami majątku parafialnego i opiekunami duchowymi powierzonych im parafian. Ta właśnie „tymczasowość” w zasadzie odróżniała administratorów od parochów.¹²¹

Część duchownych, po otrzymaniu święceń kapłańskich, swoją pierwszą pracę podejmowała w charakterze pomocników rządców parafii. Tę grupę duchowieństwa parafialnego stanowili wikariusze¹²² i koadiutorzy.¹²³ W pierwszej połowie XIX w. na

¹¹⁷ Tamże, sygn. 154, s. 207.

¹¹⁸ Tamże, sygn. 165, k. 585v-586.

¹¹⁹ Tamże, sygn. 166, k. 361v-362.

¹²⁰ „Причетник”, czyli osobę posługującą do mszy, która nie była kapłanem czy diakonem (czyli osobą, posiadającą święcenia), mógł natomiast czytać Pismo Św., śpiewać, sprzątać cerkiew itd.

¹²¹ Staranie się o objęcie w XIX w. beneficjum parafialnego w charakterze parocha wymagało sporo zabiegów. Najpierw należało zdać egzamin konkursowy. Następnie należało zgłosić się do władz kościelnych ze stosownymi dokumentami takimi jak: metryka urodzenia, życiorys, opinia diekana i prezenta od kolatora parafii. Wszystkie te dokumenty po rozpatrzeniu przez władze diecezjalne w Chełmie, przesyłane były do władz wojewódzkich administracji państwowej, które jeśli nie znalazły przeszkody, przesyłały je do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych w Warszawie. Tam była podejmowana ostateczna decyzja, po której, jeżeli była pozytywna, kandydat składał stosowną przysięgę i dopiero wówczas był „instalowany” na proboszcza przez odpowiedniego diekana. Wszystkie te zabiegi wymagały kosztów, czasu i niekiedy kończyły się powodzeniem. Szerzej na temat parafialnego duchowieństwa unickiego zob. KOLBUK (1992) 65 - 77.

¹²² Wikariusz, łaciński „vicarius” – zastępca działający w czyimś imieniu. Zob. SONDEL (1997) 989. W języku słowiańskim: vikar, pomożni duhovnik (ksiądz pomocniczy. Zob. VODNIK (1977) 1030.

koadiutora i wikariusza używano również określenia „kooneparop” (kooperator).¹²⁴ Byli oni najbliższymi współpracownikami proboszczów, którzy często ze względu na podeszły wiek lub stan zdrowia, nie mogąc podjąć swym duszpasterskim obowiązkom, angażowali pomocników. W zdecydowanej większości przypadków wikariusze utrzymywani byli wyłącznie z prowizji plebanów, którzy określali wikariuszowi i kooperatorowi należną pensję.¹²⁵ Ze względu na stałe zmniejszanie się liczby duchowieństwa unickiego, liczba takich pomocników była niewielka, a okres ich pracy był zazwyczaj krótki. Najczęściej wynosił od kilku miesięcy do jednego, dwu, rzadko kilku lat.

W przypadku parafii w Łosińcu, dla omawianego okresu, odtworzono dziewiętnastoosobową grupę duchownych, związanych z kościołem parafialnym. Niestety, sporządzenie pełnej listy duchowieństwa miejscowej parafii nie jest możliwe z powodu niekompletności źródeł.

Tabela nr 1. Duchowni cerkwi w Łosińcu¹²⁶

Imię i nazwisko	Stanowisko	Czas sprawowania funkcji/data skrajna/data wystąpienia w źródłach
Jan Rawski	proboszcz	1720 r.
Jan Rawski	proboszcz	1744 r., 1761 r.
Tomasz Rawski	koadiutor	1761 r.
Teodor Dmitrowski	proboszcz	od 16 VIII 1763 r. do 28 VII 1778 r.
Jan Grabowiecki	proboszcz	21 VI 1781 r.
Aleksander Panasiewicz	proboszcz	1811 r.
Jan Lebedyński	administrator	po 1813 r.
Stefan Lebedyński	administrator	od 27 X 1816 do 3 IX 1820 r.
Antoni Teodorowicz	administrator	przed 29 I 1819 r.
	proboszcz	od 29 I 1819 r., 8 VII 1826
Julian Słabniewicz	kooperator	od 8 VII 1826 r. do 11 XI 1826 r.
Jan Krypiakiewicz	proboszcz	od 18 IX 1830 r.
Ignacy Krypiakiewicz	kooperator	od 3 VI 1838 r.
Demytry Zański	proboszcz	13 XII 1848 r. zrezygnował
Andrzej Bojarski	administrator	od 3 XII 1848 r.
Jakub Krypiakiewicz	kooperator	od 12 V 1851 r.
Mikołaj Nazarewicz	administrator	od XII 1859 do 27 XI 1860 r.
Filip Własiewicz	administrator	od 22 XII 1859 r.
	proboszcz	od 1862 r.

¹²³ W języku łacińskim „koadiutor” (koadiutor), to współpracownik, pomocnik. Zob. JOUGAN (1958) 116. „W szczególności Koadiutor, którego osoba duchowna dla podeszłości wieku, lub dla starości przybiera, wyznaczając po śmierci swojej następcą na urządzie”. Zob. LINDE (1860) 390.

¹²⁴ DZENDZELIWSKI (1997) 107, 326.

¹²⁵ Dla XVIII w. znane są przypadki wydzielania przez parochów kawałków gruntów ze swego uposażenia wikarym i koadiutorom. Często wikariusze i koadiutorzy, którzy w kościele unickim przejęli rolę dawnych diaków, korzystali z uposażenia, które było niegdyś nadane diakom.

¹²⁶ Źródła: zob. Aneks nr III.

Emil Własiewicz	administrator	od 27 XI 1860 r.
	proboszcz	od 2 III 1865 r.
Symeon Salwicki	proboszcz	od 13 III 1874 r.

Podstawowym obowiązkiem duszpasterskim było odprawianie nabożeństw cerkiewnych i udzielanie posług religijnych (chrzty, śluby, grzebanie zmarłych, spowiedź). Ważnym elementem w pracy księdza było nauczanie wiary Cerkwi greckokatolickiej. Sprowadzało się to do niedzielno-świętecznego odmawiania pacierza i katechizacji ludu. Plebani byli zarządcami majątku parafialnego. Ponadto do ich obowiązków należało prowadzenie akt stanu cywilnego, wykonywanie rozporządzeń władz zwierzchnich, a także dawanie wiernym swoją osobą przykładu moralnego prowadzenia się i wzorców chrześcijańskiego życia. Z reguły duchowni wypełniali te powinności w sposób prawidłowy, zgodnie z zasadami Cerkwi, chociaż zdarzały się odstępstwa w tym zakresie. Niestety, nie dysponujemy zbyt bogatym materiałem źródłowym, mówiącym o pracy duszpasterskiej księży w parafii Łosiniec. Z protokołu wizytacji z 1761 r. wiadomo, że pleban: „naukę duchową co święta i niedziele po mszy, a katechizm po obiedzie” z wiernymi studiował. Jak pokazało źródło, nie wszyscy z tych nauk korzystali, skoro wizytujący parafię biskup Maksymilian Ryłło pod karą kanoniczną zabronił plebanowi dawać ślub osobom: „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary świętej [i] katechizmu”.¹²⁷ Hierarcha zwrócił także uwagę na niegospodarność proboszcza, który będąc przez kilkadziesiąt lat na parafii nie dbał ani o plebanię, ani zabudowania gospodarcze.¹²⁸ Ksiądz Jan Rawski został wysłany na ośmiodniowe rekolekcje do katedry w Chełmie a jego żonę skierowano do monasteru zakonnicy w Pustelni. Na koadiutora parafii wyznaczono księdza Tomasza Rawskiego.

Co najmniej od 1874 r. proboszcz w Łosińcu miał do pomocy „причетника” – osobę posługującą do mszy, która nie była kapłanem czy diakonem (czyli osobę posiadającą święcenia), mogła natomiast czytać Pismo Św., śpiewać, sprzątać cerkiew, itd. Na to stanowisko 1 czerwca 1874 r. został mianowany Mikołaj Łukasiuk.¹²⁹

¹²⁷ APL, ChKGGK, sygn. 110, s. 484.

¹²⁸ „Ksiądz paroch przez kilkadziesiąt lat bywszy na tutejszym Beneficjum że żadnej reperacji nie uczynił y owszem zażywał też Beneficjum, iako to w rezydenci Paroch ten w Budynkach Gospodarskich żadney nie czyni reperacyi y owszem znaie się reperowania tychże budynków niechce y nie sposobnym sam bydz się uznaie, przez to My onego a medytate prowentus suspenduiemy, a na reparacya one aplikuiemy za dozerice teyże reperacyi naznaczamy WX Tomasza Rawskiego...”. Zob. Tamże, sygn. 110, s. 484.

¹²⁹ Urodził się w 1838 r. Ukończył szkołę „причетников” w Chełmie. Wcześniej był nauczycielem w szkole podstawowej w Stryju. Zob. Tamże, sygn. 170, k. 3.

Po likwidacji unii pierwszym duchownym prawosławnym w Łosińcu został dotychczasowy proboszcz Symeon Salwicki, który przeszedł na prawosławie.¹³⁰

Wierni

Dane dotyczące ilości wiernych w parafii Łosiniec pochodzą dopiero z XVIII w., a ich źródłem są protokoły wizytacji parafii. Nie podają one liczby parafian, ograniczając się jedynie do określenia „sposobnych do spowiedzi”. Pierwsza informacja o wiernych tej parafii pochodzi z 1744 r.¹³¹ Wizytujący wówczas cerkiew dziekan Jan Łużecki zaznaczył, że „sposobnych do spowiedzi” było 160 parafian. Z protokołu powizytacyjnego biskupa Maksymiliana Ryły z 1760 r. wynika, że w parafii Łosiniec było ok. 600 wiernych mogących przyjmować sakrament komunii.¹³² Oczywiście, wykaz wiernych przystępujących do poszczególnych sakramentów nie pozwala nam na określenie liczby parafian, ale może dostarczyć podstawowych informacji o stanie i dynamice zaludnienia parafii, a także nieco bliżej opisuje jej strukturę demograficzną. Jednakże wyciąganie na tej podstawie wniosków na temat liczby wiernych w parafii jest nieuzasadnione i może prowadzić do dużych nieścisłości czy też przekłamań. Mając tego typu dane i chcąc oszacować ogólną liczbę wiernych należy (za Cezarym Kukło) do uprawnionych do przyjmowania komunii św. doliczyć co najmniej 25% wiernych, które stanowiły dzieci młodsze.¹³³

Tabela nr 2. Liczba wiernych parafii unickiej w Łosińcu w latach 1744-1872.¹³⁴

Lata		1744	1761	1811	1816	1817	1819	1822	1829	1832	1836	1837	1838	1840	1841
Liczba	ogółem	200	750	860	860	1016	1160	1114	920	1438	1306	1345	1306	1220	1231
wiernych	sposobnych do ok. spowiedzi	160	600	738	730	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lata		1846	1849	1850	1851	1852	1856	1857	1859	1860	1862	1863	1871	1872	1873
Liczba	ogółem	1238	1648	1680	1618	1529	1566	1524	1590	1590	1656	1717	1912	1995	1995
wiernych	sposobnych do spowiedzi	-	-	-	-	-	998	-	-	1028	1060	-	-	-	-

Dane dotyczące liczby ludności w XIX w. pochodzą ze spisów statystycznych i raportów periodycznych dziekanów. Informacje tam zawarte występują w dwóch formach. Pierwszy typ danych zawiera tylko ogólną liczbę wiernych, natomiast drugi określa także liczbę sposobnych do spowiedzi. Niestety, tak dokładne dane występują tylko w pięciu przypadkach. Na ich podstawie obliczono, że osoby mogące przystępować do sakramentów

¹³⁰ Tamże, sygn. 170, k. 470.

¹³¹ Tamże, sygn. 107, k. 84v.

¹³² Tamże, sygn. 110, s. 484.

¹³³ KUKŁO (2009) 74.

¹³⁴ Źródło: APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84v; sygn. 110, s. 484; sygn. 146, s. 199; sygn. 147, s. 50, 95, 163, 212; sygn. 228, k. 10-10v; sygn. 148, s. 187; sygn. 149, s. 233; sygn. 150, s. 176, 352; sygn. 151, s. 81, 541; sygn. 151, s. 38-39; sygn. 154, s. 114, 256, 472, 750; sygn. 155, k. 120; sygn. 156, k. 694; sygn. 157, k. 183; sygn. 161, k. 104, 146; sygn. 160, k. 42; sygn. 163, k. 433; sygn. 166, k. 35v-36; sygn. 170, k. 596v-597; sygn. 171, k. 80

stanowiły od 64,0% do 85,8%, a średnia dla tych czterech lat kształtowała się na poziomie ok. 72,6% ogółu wiernych.¹³⁵ Właśnie taki współczynnik posłużył do oszacowania ludności mogącej przyjmować sakramenty w okresach, dla których brakowało tych danych. Należy zaznaczyć, że dla lat 1811 i 1816 wskaźnik komunikujących do ogółu wiernych jest wyższy o około 20% niż w pozostałych badanych latach. Można sądzić, że z powodu niepewnych czasów (m.in. działań wojennych i związanego z tym wyjazdu części mężczyzn) rodziło się mniej dzieci, co odbiło się na strukturze wiernych. Mniej dzieci oznaczało, że ich udział w ogólnej liczbie parafian spadł, a tym samym odsetek dorosłych – mogących przystąpić do spowiedzi wzrósł. Tak uzyskane dane posłużyły do oszacowania ludności parafii unickiej w Łosińcu w latach 1744-1872, co przedstawia powyższa tabela. Informacje wyliczone na podstawie przeliczników zapisano kursywą.

Tabela nr 3. Liczba urodzeń i zgonów w parafii unickiej w Łosińcu w latach 1837-1870.¹³⁶

Lata	1837			1838			1840			1841			1849			1850			1852		
Urodzeń/ zgonów/ różnica	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R
Liczba	72	38	34	75	33	42	71	45	26	60	57	3	75	45	30	75	54	21	51	89	-38
Lata	1853			1858			1859			1860			1862			1863			1870		
Urodzeń/ zgonów/ różnica	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R	U	Z	R
Liczba	71	33	38	59	17	42	64	34	30	64	34	30	70	33	37	63	29	34	95	64	31

Z powyższej tabeli wynika, że tylko raz w badanym okresie wśród wiernych wystąpił ujemny przyrost naturalny i miało to miejsce w 1852 r. Niestety, na podstawie źródeł trudno dociec, jaka była tego przyczyna. Wiadome jest, że nie panowała wówczas żadna epidemia, bo według wykazu na ten rok, spośród 89 denatów 12 zeszło na gorączkę, 3 na suchoty, 5 na darję (Należy też zaznaczyć, że w pozostałych badanych latach ilość zmarłych na różnorodne choroby nie różniła się znacząco od siebie).¹³⁷ Być może wpływ na

¹³⁵ Należy zaznaczyć, że podobny współczynnik dla parafii Pieniany wyniósł 63,55%, dla parafii Łaszczów 62%, parafii Grodyślawice 65,35%, a parafii Żerniki 74,4%.

¹³⁶ Źródło: Patrz tabela nr 2.

¹³⁷ W 1849 r. spośród 45 denatów 8 zmarło na gorączka, 10 na suchoty, 5 na kolki, 8 na szkarlatynę. W 1850 r. spośród 54 na gorączkę zmarło 20 gorączka, na suchoty 10 i na koklusz 3. W 1851 r. zmarło 41 w tym 4 na gorączkę, 3 na suchoty i 3 na darję. W 1853 r. umarło 33 z czego 3 na gorączkę i 2 suchoty). W 1858 r. zmarło 17 w tym 2 na gorączka, 2 na suchoty, 4 na darję. W 1859 r. zmarło 34 z czego 6 na grypę, 4 na odrę, 1 w położu, 2 na darję, 4 na robaki, 2 na ospę, 3 febrę. W 1860 r. zmarło 34 z czego 2 na suchoty, 2 na odrę, i 12 na darję. W 1862 r. zmarło 33 w tym 2 na suchoty, 2 na grypę, 22 na darję, 2 na febrę, 2 na ospę, pozostali w sposób naturalny. W 1870 r. zmarło 64 z czego na gorączka 12, na suchoty 2, na szkarlatynę 5, na robaki 5, i na kolki. Darję (дарьè) – dziedziczna choroba skóry, charakteryzująca się naruszeniem procesu zrogowacenia i przejawiająca

spadek urodzeń miała, nie ujawniona w źródłach, klęska głodu. I to zapewne ona spowodowała gwałtowny skok liczby zgonów i spadek urodzeń. Może z powodu głodu wzrosła śmiertelność, a niedożywienie i niepewność przyszłości spowodowały spadek liczby ciąż u kobiet.

Tabela nr 4. Liczba unitów w poszczególnych wsiach parafii Łosiniec w latach 1819 i 1857.¹³⁸

	Łosiniec	Kunki	Ulów	Rybnica	Susiec	Maziły	Pary	Szarowola	Wólka Łosiniecka	Zawadki	Pasieki Nowe	Łasochy	Zamiany
1819	338	198	112	43	48	210	69	142	-	-	-	-	-
1857	405	227	154	60	48	274	15	185	40	24	21	11	10

Dzięki wykazom o liczbie wiernych w poszczególnych parafiach dekanatu tomaszowskiego z 1819 i 1857 r. wiadome jest także, ilu grekokatolików zamieszkiwało wsie należące do parafii w Łosińcu. Jak pokazuje tabela zdecydowanie najwięcej unitów mieszkało w siedzibie parafii, a następnie Maziłach, Kunkach i Szarowoli.

Jednym z najistotniejszych aspektów charakterystyki społeczności parafialnej pozostaje zagadnienie kształtowania się wierzeń i poziomu religijnego uświadomienia. Niestety, w przypadku parafii Łosiniec występuje niedostatek źródeł, które pozwoliłyby na określenie poglądów religijnych tamtejszej wspólnoty religijnej. Te dostępne nie pozwalają na zbyt daleko idące wnioski i uogólnienia. Pierwsza tego typu, pośrednia informacja pochodzi z 5 lipca 1761 r. i pozwala wnioskować, że niektórzy wierni nie znali podstaw wiary, ponieważ wizytator (biskup Maksymilian Ryłło) dał polecenie parochowi, że: „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary i katechizmu osobom ślubu dawać nie powinien”.¹³⁹ Druga tego typu informacja znajduje się w: „Wykazie obejmującym wiadomości co do wykonywania obowiązków religijnych i w ogóle stanu moralności parafian dekanatu tomaszowskiego w 1857 r.” Wyjaśniono w nim, że: „parafianie obowiązki religijne wypełniają należycie”.¹⁴⁰ Tak samo został określony stosunek parafian do obowiązków religijnych przez dziekana tomaszowskiego Mikołaja Nazarewicza w 1859 i 1860 r.¹⁴¹

się wysypywaniem się pęcherzykowatych grudek. Wysypka najczęściej lokalizuje się na twarzy, szyi, klatce piersiowej i między łopatkami. Może wywoływać zmiany hormonalne, jak dysfunkcja gruczołów płciowych, tarczycy. Zob.: *Dar'ye bolezni'* (1989) 357.

¹³⁸ Źródło: Patrz tabela nr 2.

¹³⁹ APL, ChKGK, sygn. 110, s. 484.

¹⁴⁰ Tamże, sygn. 158, k. 355.

¹⁴¹ Tamże, sygn. 160, k. 246; sygn. 161, k. 104.

Zakończenie

Artykuł zawiera informacje dotyczące funkcjonowania cerkwi w Łosińcu od 1567 do 1875 r., czyli likwidacji unii. Parafia łosiniecka, podobnie jak i inne tego typu jednostki, w ciągu pierwszych lat istnienia, otrzymała niezbędne podstawy ekonomiczne i wyposażenie do obrzędowości unickiej. Paramenty liturgiczne zmieniały się i były uzupełniane przez okres funkcjonowania parafii. Mimo to ich ilość i jakość była często przyczyną trosk wizytujących parafię duchownych.

Niewiele wiadomo na temat warunków mieszkaniowych parocha, zwłaszcza w okresie między XVII a XVIII w. Dane pochodzące z XIX są bardziej szczegółowe, ale ograniczają się jedynie do opisu mieszkania i określenia jego stanu. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku budynków ekonomicznych.

Określenie liczby wiernych jest szczególnie trudne dla XVII i XVIII stulecia, kiedy to wizytatorzy nie badali szczegółowo tego zjawiska, zadowolając się jedynie pobieżnymi wyliczeniami. Sytuacja uległa zmianie w następnym stuleciu, w którym władze zaborcze nakazywały dokonywać spisów ludności. Temu rygorowi byli także podporządkowani zarządcy parafii unickich.

W przypadku duchowieństwa zarządzającego parafią zidentyfikowano 19 księży. Niestety, ze względu na niekompletność źródeł nie odtworzono pełnej obsady parafii, nie ustalono także wszystkich dat krańcowych sprawowanych przez kapłanów funkcji.

Aneks nr 1

Taksa opłata „iura stolae” dla plebanów obrządku Rzymsko-Katolickiego wydana 30 grudnia 1818 r.¹⁴²

Taxa opłat „iura stolae” dla Plebanów obrządku Rzymsko-Katolickiego	Klasa I	Klasa II	Klasa III
	opłata w zł/gr.		
Chrzest bezpłatnie	-	-	-
Od zapisania metryki urodzenia	3	1/15	0/20
Od ślubu i zapisania metryki kościelnej	18	8	2
Od zapowiedzi każdej	2	1/10	0/20
Od wywodów	1	0/20	0/10
Chowanie ciche bezpłatnie	-	-	-
Zapisanie kościelnej metryki śmierci	2	1	0/15
Za pochowanie ze śpiewaniem i zapisem metryki kościelnej			
4) od osób nad lat 15	12	6	3
5) od osoby niższego wieku	8	4	2
(kościelnym za posługę czwarta część powyższej taxy)			
Od wystawienia katafalku mniejszego	6	3	2
ditto ditto, ditto mniejszego	3	2	1
Za exorację	4	2	1
Od wigilii śpiewanych	3	3	3
(kościelnym trzecią część tax wyżej wyrażonych)			
Za mszę czytaną	3	2	2
Za mowę pogrzebową podług umowy stron	-	-	-
Za każdą świecę przy pochowaniu	0/20	0/20	0/15
Za każdą lampę	0/10	0/10	0/10
Za dzwonnego jeden raz, gdy więcej jak dwa dzwony	2	1/10	0/10
Gdy dwa tylko lub jeden dzwon	1	0/20	0/10
Od wydania ekstraktu każdej metryki	3	1/15	0/20
Pokładanie do skrzynki na fundusz cmentarza opłacać się mające:			
• Od osób wieku nad lat 15			
• Od osób młodszych nad lat 15	4	2	1
	2	1	0/15

Aneks nr 2

W sprawie zamiany gruntów cerkiewnych z Ordynacją Zamojską, 13 czerwca 1834 r.¹⁴³

Jako że beneficjenci gruntów nie odpowiadali ani osobiście ani pisemnie, sam dziekan udał się do parafii Łosiniec i wspólnie z parafianami uznał potrzebę zamiany gruntów:

Grunty funduszowe cerkwi w Łosińcu, do której cerkiew filialna w Maziłach, Szarowoli z gruntami ornymi, łąkami i ogrodami przyłączonymi znajdują się.

1. Administracja ordynacji raczyła, żeby grunta w Łosińcu, Maziłach i Szarowoli, znajdujące się w trzynastu miejscach, na polach ornym we wsiach Łosińcu w dwóch oddziałach to jest w pierwszej ręce na tak zwanym miejscu Niedźwiedziu,

¹⁴² Obowiązywała także parochów unickich. Zob.: APL, ChKGK, sygn. 604, s. 438-439

¹⁴³ APL, ChKGK, sygn. 228, k. 37-38v.

ku lasowi pańskiemu ciągnącemu się przy miejscach do różnych gruntów funduszowych cerkwi Łosinieckiej służących. W drugiej zaś ręce od cmentarza łosinieckiego z zastrzeżeniem, żeby położenie gruntu ornego cerkiewnego mogło być względnie w wymiarze geometrycznym do lasu sosnowego, o dwie ćwierci pola oddalone.

2. Ponieważ w Szarowoli należy odstąpić grunta w zamian za pół lepsze, jakie znajdują się w Łosińcu, wypada więc bonifikacja morgów pola ornego od Ordynacji w zapisie sprawiedliwości i przynajmniej o trzy części, jak dotąd plebani od niepamiętnych czasów gruntów cerkiewnych w Szarowoli używali.
3. Co się tyczy gruntów ornych przy cerkwi w Maziłach, teraźniejszy beneficjent zgadza się łącznie z opinią dziekana miejscowego, na zupełne przemienienie gruntów do Łosińca w miejsca powyżej wyrażone, w całej ilości morgów, jakie w Maziłach używane były.
4. Gdy w Łosińcu, Szarowoli i Maziłach w znacznej części pola cerkiewnego funduszowe lasem sosnowym w niektórych miejscach pozarastane znajdzie się (co przy gruntów może się okazać) raczy względnie Ordynacji zwrócić uwagę w zamianie gruntu ornego w Łosińcu udzielić.
5. Łąki cerkiewne w Łosińcu, Maziłach i Szarowoli, mają być według życzenia beneficjenta w dwóch miejscach, w ilości morgów funduszowi przeznaczone to jest w Łosińcu w jednym miejscu obszar łąki na miejscu Brudku zwanym, na teraz będących łąkach gruntowych włościańskich Jędrzeja Czarnego, Aleksego Żuka, Jana Ważnego, Bartłomieja Strumidło, do między Piotra Gorczycy, w drugim zaś miejscu na Stawiska między polami i łąkami mieszczan tomaszowskich, gdzie poprzednio był staw i młyn w dobrach Ordynacji około (wyrwany róg strony) morgów zawierający.
6. Przy ogrodach funduszowych przy cerkwiach w Łosińcu i Szarowoli używanych (brak kartki) bez żadnej zamiany na przyszłość pozostać ma. Co się tyczy ogrodu przy cerkwi w Maziłach, na którym kiedyś plebania była, później spaliła się i ogród zaorany na pole został, za takowy przy zamianie gruntów, wynagrodzenie w gruncie ornym, ma być.
7. Przy zamianie gruntów w parafii Łosinieckiej, Maziłach i Szarowoli raczy Ordynacja przy wszelkich wolnościach plebana i jego następców na przyszłość pozostawić, jakie do gruntów plebańskich od najdawniejszych czasów beneficjentom służyły.

Aneks nr 3

Podstawowe dane biograficzne duchownych parafii Łosiniec

Zamieszczony poniżej aneks zawiera podstawowe, skrócone dane biograficzne księży unickich parafii w Łosińcu. Zamieszczone są w nim najistotniejsze informacje dotyczące kariery duchownej, wykształcenia świeckiego, czasu wyświęcenia, a także daty, miejsca urodzenia i pochodzenia. Dane zostały ułożone według poniższego schematu:

1. Data urodzenia.
2. Miejsce urodzenia.
3. Pochodzenie społeczne.

4. Wykształcenie świeckie z uwzględnieniem liczby ukończonych klas, miejsca pobierania nauki i dat krańcowych pobierania nauki.
5. Wykształcenie duchowne z podaniem dat krańcowych i siedziby seminarium.
6. Datę uzyskania święceń kapłańskich.
7. Przebieg kariery duchownego.
8. Data śmierci.

Bojarski Andrzej; 1. 7 VIII 1808 r.; 2. Biszczka; 3. kapłańskie; 4. ukończył 4 klasy w Szczebrzeszynie; 5. Chełm; 6. 1835 r.; 7. Administrator (dalej: adm.) w Biłgoraju do 21 X 1837 r., adm. w Wieprzu do 29 III 1843 r., adm. w Złójcu do 7 IV 1846 r., od 1846 r. adm. w Biszczy, wikary (dalej: wik.) w Biszczy do 30 XII 1847 r., od 13 XII 1848 r. adm. w Łosińcu, wik. w Sopocie do 24 XII 1848 r., adm. w Sopocie do 7 VII 1852 r., od 19 VII 1852 r. proboszcz (dalej: prob.) w Sopocie; 8. 23 IV 1858 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 44, s. 47; sygn. 154, s. 247, 509, 705; sygn. 156, k. 276.

Dmitrowski (Mirowski) Teodor; 1. 1738 r.; 2. -; 3. -; 4. -; 5. -; 6. -; 7. od 16 VIII 1763 r. prob. w Łosińcu; 8. 28 VII 1778 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 636, s. 149, 820.

Grabowiecki Jan; 1. -; 2. -; 3. -; 4. -; 5. -; 6. -; 7. 21 VI 1781 r. prob. w Łosińcu; 8. -.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 636, s. 741.

Krypiakiewicz Jan; 1. 24 IX 1801 r.; 2. Gołdziowo; 3. kapłańskie; 4. od 1813 do 1816 r. nauki początkowe i niemieckie w Przemyślu, od 1816 do 1821 r. nauki łacińskie we Lwowie (4 klasy gimnazjum lwowskiego); 5. od 1822 do 1825 r. Chełm; 6. 14 II 1826 r.; 7. od 18 IX 1830 r. adm. w Kosobudach, od 18 IX 1830 r. prob. w Łosińcu; 8. 22 IX 1859 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 150, s. 75; sygn. 154, s. 539; sygn. 160, k. 31; sygn. 643, s. 52-53; sygn. 869, s. 3-114.

Krypiakiewicz Ignacy; 1. 10 XII 1814 r.; 2. Potok; 3. kapłańskie; 4. ukończył 4 klasy w Szczebrzeszynie; 5. od 14 X 1834 r. Chełm; 6. 6 III 1838 r.; 7. od 3 VI 1838 r. kooperator (dalej: koop.) w Łosińcu, od 1838 r. do 20 V 1854 r. adm. w Przeorsku, od 1838 do 1840 r. i w 1849 adm. w Szlatynie, od. 8 VIII 1854 r. prob. w Przeorsku, od 26 II do 12 IX 1855 r. adm. w Typinie; 8. -.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 151, s. 27; sygn. 154, s. 539; sygn. 155, k. 8; sygn. 643, s. 54-55.

Krypiakiewicz Jakub; 1. 24 XII 1826 r.; 2. Kosobudy; 3. kapłańskie; 4. ukończył 5 klas w Szczebrzeszynie; 5. Chełm; 6. 10 V 1851 r.; 7. od 12 V 1851 r. koop. w Łosińcu, adm. w Krzeszowie, prob. w Krzeszowie; 8. po 1885 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 44, s. 60; sygn. 643, s. 52-53.

Lebedyński Jan; 1. 1785 r.; 2. -; 3. -; 4. Zamość; 5. Począjów; 6. 1813 r.; 7. adm. w Łosińcu; 8. -.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 82.

Lebedyński Stefan; 1. 28 III 1790 r.; 2. Huta Różaniecka; 3. kapłańskie; 4. uczył się retoryki w Zamościu do 1809 r., a klasę 6 ukończył w Szczebrzeszynie; 5. od 1813 do 1814 r. Łuck; 6. 26 XII 1814 r.; 7. prob. w Koźminie do 21 X 1816 r., od 27 X 1816 do 3 IX 1820 r. adm. w Łosińcu i Tereszpolu, od 3 IX 1820 r. prob. w Tarnawatce; 8. 22 VI 1852 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 154; sygn. 150, s. 92; sygn. 154, s. 543, 707; sygn. 887, s. 1-176.

Nazarewicz Mikołaj; 1. 10 V 1819 r.; 2. Tomaszów; 3. mieszczańskie 4. ukończył 5 klas w Szczebrzeszynie; 5. Chełm; 6. 17 VIII 1842 r.; 7. od 1 VI 1843 do 13 VI 1844 r. adm. w Wisznicach, adm. w Terebiniu do 25 I 1848 r., adm. w Tomaszowie do 15 VI 1852 r., od 5 VI 1852 r. prob. w Tomaszowie, od 13 XII 1851 r. instruktor dekanatu tomaszowskiego, od 18 XII 1851 do 8 V 1859 r. wicedziekan dekanatu tomaszowskiego, od 1852 do 10 VII 1854 r. adm. w Tarnawatce, od 8 V 1859 dziekana dekanatu tomaszowskiego, od XII 1859 do 27 XI 1860 r. adm. w Łosińcu; 8. 1895 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 45, s. 81-82; sygn. 150, s. 338; sygn. 154, s. 557, 707; sygn. 163, k. 164; sygn. 643, s. 81-82.

Panasiewicz Aleksander; 1. 1772 r.; 2. -; 3. -; 4. skończył filozofię; 5. Lwów; 6. -; 7. 1811 r. prob. w Łosińcu; 8. przed 29.I.1819

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 41, s. 135; sygn. 107, k. 84v; sygn. 110, s. 484; sygn. 146, s. 151; sygn. 147, s. 18.

Rawski Jan; 1. ok. 1674 r.; 2. -; 3. -; 4. -; 5. -; 6. -; 7. 1720 r. prob. w Łosińcu; 8. -;

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 101, k. 23.

Rawski Jan; 1. ok. 1704 r.; 2. -; 3. kapłańskie; 4. -; 5. -; 6. -; 7. 1744 r., 1761 r. prob. w Łosińcu, dziekan tomaszowski; 8.16 VIII 1763r.

Źródła : APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84v; sygn. 110, s. 484; sygn. 636, s. 149, 284.

Rawski Tomasz; 1. -; 2. -; 3. kapłańskie; 4. -; 5. -; 6. -; 7. 1761 r. koadiutor (dalej: koad.) w Łosińcu; 8. -;

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 107, k. 84v; sygn. 110, s. 484.

Słabniewicz Julian; 1. 14 II 1804 r.; 2. Czarnystok; 3. kapłańskie; 4. ukończył 4 klasy w Szczebrzeszynie; 5. Chełm; 6. 9 VII 1826 r.; 7. koop. w Łosińcu do 11 XI 1826 r., adm. w Dołhobyczowie do 26 XI 1828 r., adm. w Nowosiólkach do 11 X 1830 r., po 1830 r. prob. w Nowosiólkach, od 1835 r. wicedziekan dekanatu tyszowieckiego, od 31 I 1851 r. adm. dekanatu tyszowieckiego, od 29 IX 1851 r. dziekan dekanatu tyszowieckiego; 8. 1857 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 42, s. 108; sygn. 45, s.103-104; sygn. 47, s.15; sygn. 154, s. 572; sygn. 643, s. 107-108.

Salwicki Symeon; 1. 14 X 1823 r.; 2. Drogomyśl; 3. kapłańskie; 4. Lwów; 5. Lwów, Przemyśl; 6. 3 III 1850 r.; 7. wcześniej w Galicji, od 13 III 1875 r. prob. w Łosińcu; 8. 1880 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 170, k. 491-492.

Teodorowicz Antoni; 1. -; 2. -; 3. ; 4. -; 5. -; 6. -; 7. adm. w Łosińcu, od 29 I 1818 r. prob. w Łosińcu; 8. 2 VI 1829 r.

Źródła : APL, ChKGK, sygn. 41, s. 135; sygn. 107, k. 84v, sygn. 110, s. 484; sygn. 147, s. 324; sygn. 148, s. 299; sygn. 642, s. 5.

Własiewicz Emil; 1. 20 VII 1838 r.; 2. Hrubieszowie (Dłużniów); 3. kapłańskie; 4. od 1849 r. w szkole powiatowej w Hrubieszowie, gdzie skończył 4 klasy; 5. od 1854 do 1859 r. Chełm; 6. 27 XI 1860 r.; 7. od 27 XI 1860 r. adm. w Łosińcu, od 2 III 1865 r. prob. w Łosińcu; 8. 1894 r.

Źródła : APL, ChKGK, sygn. 161, k. 485; sygn. 163, k. 196; sygn. 430, s. 1, 7; sygn. 980, k. 195v-196.

Własiewicz Filip; 1. 22 X 1810 r.; 2. Hrubieszów; 3. kapłańskie; 4. ukończył 4 klasy w Szczebrzeszynie; 5. Chełm; 6. 1837 r.; 7. od 5 III 1837 r. koop. w Grodysławicach; od 23 IV

1858 r. adm. w Sopocie, od 22 XII 1859 r. adm. w Łosińcu, od 1862 r. prob. w Łosińcu, prob. w Dubie; 8. po 1885 r.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 43, s. 93; sygn. 45, s. 141-142; sygn. 170, k. 209v-210; sygn. 646, s. 499-502, 505-506;

Zański Demytry; 1. 1 II 1795 r.; 2. Bukowiec; 3. mieszczańskie; 4. ukończył 6 klas w Szczebrzeszynie; 5. od 1824 r. Chełm; 6. 12. XI 1828 r.; 7. od I 1829 r. do 5 VII 1840 r. adm. w Sopocie, od 17 VII 1840 r. prob. w Sopocie, 13 XII 1848 r. zrezygnował z probostwa w Łosińcu, od 18 I 1849 r. wicedziekan i instruktor w dekanacie tarnogrodzkim, od 12 VI 1850 r. pełnił obowiązki dziekana w Tarnogrodzie, od 1 X 1852 r. adm. dekanatu w Tarnogrodzie, od 11 X 1855 r. dziekan dekanatu w Tarnogrodzie, od 1855 do 1867 r. prob. w Biszczy; 8. 1867.

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 45, s. 143-145; sygn. 47, s. 18; sygn. 148, s. 161; sygn. 149, s. 137; sygn. 150, s. 71; sygn. 154, s. 247; sygn. 163, k. 198.

Bibliografia

Źródła

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Chełmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 41, 42, 44, 45, 47, 101, 107, 110, 139, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 170, 171, 228, 604, 636, 642, 643, 869, 887, 980

Kreigsarchiv Wiedeń:

rps. B. IX a, k. 390, Wycinek z mapy F. Von Miega, Karte des Königsreiches Galizien und Lodomerien, 1:28800, 1779-1782

Źródła drukowane

Źródła dziejowe, Tom XVIII, Część I, Polska XVI wieku pod względem geograficzno – statystycznym, Tom VII, Część I, Ziemia Ruskie. Ruś Czerwona, oprac. A. JABŁONOWSKI (1902), Warszawa.

Opracowania

BIENKOWSKI L. (1988), *Diecezja prawosławna*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, R. ŁUKASZYŃSKI, L. BIENKOWSKI, F. GRYGLEWICZ (red.), Lublin, kol. 132.

BIENKOWSKI L. (1970), *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 2, J. KŁOCZOWSKI (red.), Kraków, 781 - 1050.

BRÜCKNER A. (1990), *Encyklopedia staropolska*, t. 1, Warszawa.

Czterechsetlecie zawarcia Unii Brzeskiej 1596-1996. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Toruniu w dniach 28-29 listopada 1996 r., S. ALEXANDROWICZ, T. KEMPA (red.), Toruń 1998.

Dar'ye bolezni' (1989), [w:] *Kratkaya meditsinskaya entsiklopediya. Covetskaya Entsiklopediya, t. 1*, Moskwa, s. 357. [in Russian]

DYDYCZ A.P. (2004), *Opisanie odnalezienia relikwii św. Jozafata Kuncewicza na tle jego życia oraz dziejów doczesnych szczątków*, „Rocznik Białkopodlaski”, 12, 159 - 176.

DYŁĄGOWA H. (1996), *Dzieje unii brzeskiej (1596-1918)*, Warszawa-Olsztyn.

DYŁĄGOWA H. (1989), *Unia brzeska i unicy w Królestwie Polskim*, Warszawa.

DĘBSKI K. (1993), *Bohaterstwo unitów podlaskich (1875-1905)*, Warszawa.

Kościół unicki w Rzeczypospolitej, W. WALCZAK (red.), Białystok 2010.

- FRYKOWSKI J. (2014), *Dzieje parafii unickiej pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Mazilach w świetle osiemnastowiecznych wizytacji kościelnych*, „Historia i Świat”, 3, 137 - 154.
- FRYKOWSKI J. (2015), *Z dziejów parafii unickiej p.w. Wniebowzięcia Pańskiego w Szarowoli w świetle XVIII-wiecznych wizytacji kościelnych* (Maszynopis złożony w Redakcji Biblioteki Muzea i Archiwu Kościelne)
- GIL A. (1999), *Prawosławna Eparchia Chełmska do 1596 r.*, Lublin.
- GIL A. (2000), *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialne w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, S. STĘPIEŃ (red.), Przemysł, 29 - 61.
- GIL A. (2005), *Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. Studia i materiały z dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, Lublin.
- GIL A. (2005a), *Chełmska Diecezja Unicka w okresie rządów biskupa Jakuba Suszy (1649-1687)*, [w:] *Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie (Materiały z Międzynarodowej Konferencji „Sztuka Sakralna Pogranicza”, Lublin 13-15.10.2005 r.)*, S. BATRUCH, R. ZILIONKO (red.), Lublin, 61 - 66.
- GLOGER Z. (1985), *Encyklopedia staropolska*, t. 2, Warszawa.
- GÓRAK J. (1986), *Kościół drewniany Zamojszczyzny*, Zamość.
- GÓRAK J. (2004), *Dawne cerkwie drewniane w dawnym województwie zamojskim*, Zamość.
- Dziedzictwo Unii Brzeskiej*, M. ZEMŁO, R. DOBROWOLSKI (red.), Lublin/Supraśl 2012.
- IHNATOWICZ I. (1967), *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, cz. I, Warszawa.
- JAWOR G. (2004), *Osady prawa włoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym Średniowieczu*, Lublin.
- JOUGAN A. (1958), *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań/Warszawa/Lublin.
- KANIA J. (1988), *Diecezja unicka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, R. ŁUKASZYŃSKI, L. BIENKOWSKI, F. GRYGLEWICZ (red.), Lublin, kol. 134.
- KARBOWNIK M. (1988), *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285- 1918*, Lublin.
- KOŚC J. (1988), *Słownictwo regionalne w XVII-XVIII- wiecznych księgach miejskich wschodniej Lubelszczyzny*, [w:] *Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich*, t. 13, W. BORYŚ (red.), Wrocław, 57 - 102.
- KOŁBUK W. (1992), *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835-1875*, Lublin.
- KOŁBUK W. (1998), *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin.
- KOSSOWSKI A. (1939), *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVII i XVIII w.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci J.E.X. Biskupa Macieja Fulmana*, cz. 3, Lublin.
- KUKŁO C. (2009), *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa.
- LIKOWSKI E. (1907), *Unia brzeska*, Warszawa.
- LEWANDOWSKI J. (2007), *Grekokatolicka diecezja chełmska w realiach polityczno-ustrojowych Księstwa Warszawskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Historia”, 57, 77 - 84.
- LINDE S. B. (1860), *Słownik języka polskiego*, t. 6, Lwów.
- MARKUNAS A., UCZITIEL T. (2001), *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań.
- MIRONOWICZ A. (1993), *Struktura organizacyjna kościoła prawosławnego w Polsce w X-XVIII wieku*, [w:] *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, L. ADAMCZUK, A. MIRONOWICZ (red.), Warszawa, 48 - 58.
- NARBUTT O. (1979), *Historia i typologia ksiąg liturgicznych bizantyńsko-słowiańskich. Zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego*, Warszawa.
- NOWODWORSKI M., (1892) *Parafia*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, M. NOWODWORSKI (red.), Warszawa, 200.

- PAŃCZUK B. (2004), *Księgi liturgiczne*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 10, A. SZOSTEK, E. ZIEMANN, R. SAWA, K. GÓZDŹ, J. HERBUT, S. OLCZAK, R. POPOWSKI (red.), Lublin, kol. 110.
- POVOPOZNYK M. (1988), *Al'bom ukrayinc'kykh tserkov. Zakappatty, Lemkivshchyna, KHolmschchyna ta Pidyashshya*, London. [in Ukrainian]
- PÓŁCWIARTEK J. (1974), *Z badań nad rolą gospodarczo-społeczną plebanii na wsi pańszczyźnianej ziemi przemyskiej i sanockiej w XVI-XIX wieku*, Rzeszów.
- SENIUK B. M. (2000), *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, [w:] *Polska Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, S. STĘPIEŃ (red.), Przemyśl, 309 - 346.
- SLOBODYAN V. (2005), *Tserkvy Kholms'koyi eparkhiyi, L'viv* [in Ukrainian]
- Słownik polsko-cerkiewnosłowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z połowy XIX wieku*, oprac. J. DZENDZELIWSKI (1997), Warszawa.
- Słownik Języka Polskiego* przez M. Bogumiła Samuela Linde (1811), Tom II, Część II, P., Warszawa.
- SNELA B. (2002), *Kolory liturgiczne*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, B. MIGUT, A. SZOSTEK, R. SAWA, K. GWÓZDŹ, J. HERBUT, S. OLCZAK, R. POPOWSKI (red.), Lublin, kol. 385 - 386.
- STRADOMSKI J. (2003), *Spory o wiarę grecką w dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków.
- SONDEL J. (1997), *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków.
- SZYMAŃSKI J. (2005), *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa.
- TURNAU I. (1999), *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa.
- Unia brzeska. Materiały z radomskiego sympozjum*, A. HEJDA (red.), Radom 1998.
- Unia brzeska, geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, R. ŁUŻNY, F. ZIEJKO, A. KĘPIŃSKI (red.), Wrocław 1994.
- VODNIK F. (1997), *Słownik polsko-słoweński*, Ljubljana.
- Wielka encyklopedia Polski*, t. 4, M. KAROLCZUK-KĘDZIERSKA (red.), Kraków 2004.
- WIŚNIEWSKI E. (1965), *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne*, Warszawa.
- WIŚNIEWSKI E. (1966), *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1, J. KŁOCZOWSKI (red.), Kraków, 237 - 238.
- WIŚNIEWSKI E. (1969), *Kościół parafialny i jego funkcje społeczne w średniowiecznej Polsce*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 7, 197 - 238.
- WÓJCIK E. (1989), *Fundacja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, L. BIEŃKOWSKI (red.), Lublin, kol. 760 - 761.
- ZAJDA A. (1979), *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa.

Summary

The following work depicts the running of the Visitation of the Blessed Virgin Mary Uniate Parish in Łosiniec since its formation until its liquidation in the 1875.

The introduction of the article contains the parish geographical location, its size and the place within the Church hierarchical structure. Having analyzed post-visit inspection protocols by Chelm Bishops as well as statistical specifications the look, fittings and ancillary equipment of the parish church and its affiliated churches was recounted. As far as possible the look of vicarage and ancillary buildings was introduced as well. Not only was

the list of 19 clergy recreated but also the Orthodox church benefice was defined. The other part render the number of worshipers as well as the number of Holy Communion receivers.

Keywords: Uniate Church, parish church, Łosiniec